FINAL REPORT FORM
for
WACC-SUPPORTED PROJECT

This document is for end-of-project reporting. It has two parts: a) Narrative Report; b) Financial Report.

You will need to refer to your Project Application Form, the Agreement with WACC, and your bank statement when completing this form. Please return it with supporting documents and materials to WACC. Please answer the questions as fully as possible.

THE NARRATIVE REPORT

1. **Project Title:** (as appeared in the Agreement)	**Building Capacity for Peace Communication**
2. **Project Reference Number**: (as appeared in the Agreement)	**687**
3. **Full Name of Project Holder:**	**Subaltern Forum**
4. **Full Address:**	**Vrikutinagar, Banke District, Nepalgunj, Mid-Western Nepal**
5. **Name of Country**:	**Nepal**
6. **Period the project was implemented:** (from month/year to month/year)	**September 15, 2008 to September 31, 2009**
7. **Project Grant received:**	**Amount in local currency: 1,383,000.00** **Amount in Euros or US$ (circle as appropriate): Euro 13,000.00**
8. **Date(s) Project Grant(s) were received:** (as in your bank statement) 1st remittance 2nd remittance	 Nov. 5, 2008 NA

TABLE OF CONTENTS

9. ACTIVITIES 3
A. TRAINING ON PEACE JOURNALISM 5
B. ONLINE MAGAZINE 14
C. RADIO FEATURES 14
D. EVALUATION MEETING 15
10. WAS THE PROJECT SUCCESSFUL? 15
11. PROJECT BENEFICIARIES 16
12. BENEFECIARIES' REACTION 16
13. OUTCOME AND OUTPUTS 17
14. EVALUATION 17
14.2 CHALLENGES 20
ANNEX 1: REPORTING ON HUMAN RIGHTS ISSUES IN POST-CONFLICT SITUATION 22
ANNEX 2: PEACE JOURNALISM: WHY AND HOW? 27
ANNEX 3: PEACE JOURNALISM AND POST-CONFLICT ISSUES, INCLUDING TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION, RECONCILIATION, AND REHABILITATION 40
ANNEX 4: PRACTICING PEACE JOURNALISM 46
ANNEX 5: ROLE OF PRESS ON PROMOTION OF HUMAN RIGHTS IN POST-CONFLICT NEPAL 59
ANNEX 6: JOURNALISM FOR PEACE 59
ANNEX 7: NEWS CLIPS 60
ANNEX 8: LIST OF PARTICIPANTS (TRAINING) 62

9. ACTIVITIES

Give a summary of the major activities carried out during the reporting period in comparison with those planned. In case of changes from the original objectives, please explain the reasons.

Please describe in detail the activities of the project that were implemented such as content of production, programmes, workshops or training

> 9.1 If the project is a workshop, seminar, or consultation, please attach the list of participants, the themes/topics of their speeches/papers, and any statement, declaration, or book published.
>
> 9.2 If the project is primarily purchase of equipment, please describe what kind of impact / change the equipment is bringing to the beneficiaries.

Executive Summary

Nepal, a small Himalayan country sandwiched between two giant economies, China and India, stands at a crucial point of its history. It is emerging out of a decade-long violent gorilla war tagging along a peace process that started with a cease fire deal in 2006 between the government and the (ex)rebel Maoists.

Three years on the peace deal, Nepal is exercising to write the first federal republican constitution through a democratically elected 601-member Constituent Assembly. Political parties, including the Maoists have walked past several difficult phases of the peace process in these last three years. They have reached the final but most difficult part of drafting the new constitution. The political parties are divided on what model of constitution the country should adopt. They have only nine more months to finalize the draft constitution.

On the other hand, the country is still characterized by post-war confusions and violence. Despite some significant progress in terms of defending human rights, impunity remains a major issue. In fact, there are several challenges to be addressed before Nepalese regain that lost harmony and peace, the original sense of being in the birthplace of Lord Buddha.

The time, therefore, demands a constructive thinking from all responsible citizens, political parties and professionals. What we need at this critical point is a collective effort to build peace. The message of peace -- which entails motivational elements for harmony, consensus making, negotiation, positive and constructive thinking, and conflict resolution -- has to reach the conflicting parties and the general public alike.

We, at the Subaltern Forum, have come to realize that it is only with the “peace journalism” we can spread constructive and positive message to the public. It was in early 2008, Subaltern Forum started a nationwide peace journalism campaign -- Building Capacity for Peace Communication -- with the support of WACC aiming at capacitating the media so that it could facilitate and consolidate the peace process.

With the regional trainings, interactions, widely circulated peace journalism e-bulletins and peace journalism scholarships launched as part of the WACC-supported project, Subaltern Forum helped Nepalese journalists -- especially those who are reporting form outside the

Kathmandu valley -- understand, internalize and assimilate the principle of "alternative journalism".

One year after the program, there are hundreds of skilled journalists who can now boldly say, practice and advocate that the "media should communicate peace, and not just news". In the past one year, Subaltern Forum trained a total of about 100 journalists directly through two of its training programs conducted in Pokhara and Ramechhap and involved almost same number of journalists in writing and publishing/broadcasting news, articles and radio features as per the principle of peace journalism. About a dozen of radio and print journalists were given scholarships to promote the practice of exercising peace journalism in their news rooms and news fields.

Keeping in view the need of the Nepalese journalists, Subaltern Forum also brought into Nepali language some handy resources and guides. In that line -- besides circulating half a dozen of specialized papers on how and why to practice peace journalism -- the organization translated into Nepali the "No-nonsense guide to peace journalism", originally prepared by Philip Lee, Programme Manager, Communication for Peace, WACC.

With these, a new wave of peace journalism has already started in Nepal with increased understanding about the concept and its benefits. Those who were trained and were involved in any of activities of the organization have now realized that traditionally, what they had been doing in Nepal was communicating hard news, which were sensational, provocative and propagandist. There is an enhanced awareness and realization that traditional journalism is geared more toward ensuing conflicts rather than resolving them and that there is an alternative solution to that problem.

Till the time Subaltern Forum started the campaign in Nepal, the concept of peace journalism was a very new thing to the young Nepali media, which groomed only after the restoration of democracy in 1990. Before the dawn of democracy in Nepal, media was highly restricted. The team of youth journalists at the Subaltern Forum, with the fresh experience of engagement on a wide range of issues concerning peace and conflict during the past decade, was successful in its mission to teach peace journalism to local Nepalese journalists.

Subaltern Forum hopes that the peace journalism program -- which brought together journalists' major umbrella organizations such as Federation of Nepalese Journalists (FNJ), Nepal Press Union (NPU) and others for the single noble cause -- has set up grounds to help make the ongoing peace process successful. ***(This piece of summary was published by WACC in the website www.waccglobal.org)***

Background

Building Capacity for Peace Communication in Nepal

The Organizer

Subaltern Forum, a young and active organization founded by young professionals in the field of journalism, media and development, in its two years of working in the field of conflict transformation and peace building with WACC through media, has found it out and realized that the Nepali journalists are in dire need of specialized training on peace journalism, which is sure to contribute to the overall peace process which is ongoing.

Nepali media is very young. Most of the active journalists in Nepal started practicing journalism in the late 1990s, and worked during the critical days of a "civil war" without any specialized training on how to work in conflict situation. During the eleven years of armed insurgency, there was no special effort made from any side to build the capacity of journalists to work in conflict and peace issues. Now there are hundreds of journalists waiting for opportunities to build their capacity in peace journalism. Most vibrant of all media forms in Nepal is broadcast journalism that is FM radio stations, which come first in the entire South Asia.

As the peace process is progressing, the need of the hour is a special training package on peace journalism. Subaltern Forum with the support of WACC has proudly launched a nationwide campaign on peace journalism (which is accompanied or followed up by other activities such as an online peace magazine, radio features, and discussions among collaborating organizations including some select trained journalists to evaluate the performance and plan for future activities) in collaboration with our local partners namely, SEJ-Nepal, Nepal Press Union, Broadcast Association of Nepal (BAN) and others.

Activities

Multiple Phases of "Building Capacity for Peace Communication" concluded successfully. There were four components of the program:

A. Training on Peace Journalism
B. Online magazine
C. Radio Feature Reports
D. Evaluation Meeting

A. TRAINING ON PEACE JOURNALISM

A.a. POKHARA TRAINING

As a first step toward "Building Capacity for Peace Communication" in Nepal, we have successfully completed a training program on Peace Journalism in a tourist city, Pokhara. The program was coordinated by Kamal Raj Sigdel, one of the founders of Subaltern Forum.

The program organized in collaboration with Subaltern Forum, Western Association of Christian Communication (WACC), Nepal Press Union, Broadcast Association of Nepal and some other journalists' associations brought together at least 45 journalists and civil society representatives for a first-of-its-kind orientation on peace journalism in Nepal.

At least half a dozen of papers/oral presentations were delivered at the program by senior journalists and experts of human rights and conflict-resolution. Journalists who have worked and are working on conflict hit areas also shared their telling stories among other fellow journalists.

While the experts taught how to practice peace journalism, leaders of political parties expressed their commitment to protect journalist and their rights, including the press freedom and freedom of expression, which are under increasing attack in Nepal these days.

We expect our well wishers' support, feedback, suggestions and comments on our effort to establish peace in Nepal through fair reporting.

Methodology of the Training Program

The program had adopted a pre determined methodology to take ahead the program meaningfully and to maximize the outcome of the program. The program began with registration and refreshments and leading to inauguration.

The key guests of the program delivered their speeches during the inaugural session. Distinguished Guests from media, human rights, civil society sector were present at the program. With the formal lighting of Panos the program was inaugurated by chief guest.

The training model was adopted as per the guidelines shown in the manuals of Institute of War and Peace Reporting. Four technical sessions followed by detailed discussions took place. While there were sessions where journalists shared their past and present experience of working in conflict environment there were some commitment speeches in between by concerned political party leaders with periodic breaks in between.

Methodology for Follow UP activities

A select groups journalist and experts sat together to figure out way forward for making the peace journalism program full fledged through follow up articles, bulletin and other radio features. A technical session on why and how of peace journalism was conduced so as to instruct journalists specific and technical aspects of writing features, producing radio reports based on the principle of peace journalism. A team under the leadership of Kamal Raj Sigdel was formed to coordinate the follow up activities of peace journalism.

Technical Session I
The first technical session -- which included a paper on "Reporting on Human Rights Issues in Post-Conflict Situation" by Achyut Adhikari of National Human Rights Commission, the constitutional body to monitor HR in Nepal-- was chaired by Hem Raj Baral, Chairman of Kashki (Pokhara) Chapter of Nepal Press Union and Executive Member of Federation of Nepalese Journalists. The session was two hour long along with discussions. Follow is the paper presented in the program: (Please see the Annex, Paper I)

Technical Session II
The first technical session -- which included a paper by Hom Nath Lamsal, Central Executive Member of Nepal Press Union -- was chaired by Hem Raj Baral, Chairman of Kashki (Pokhara) Chapter of Nepal Press Union and Executive Member of Federation of Nepalese Journalists. The session had special discussions on current trend of regionalism and ethno-centralism in Nepalese journalism due to ongoing ethnic movements across the country. Follow is the paper presented in the program: (Please see the Annex, Paper II)

Technical Session III
The first technical session -- which included a paper on Peace Journalism and Post-Conflict Issues, including Truth and Reconciliation Commission, Reconciliation, and Rehabilitation by Gangadhar Parajuli, Vice President and Executive Central Member of Federation of Nepalese Journalists -- was chaired by Hem Raj Baral, Chairman of Kashki (Pokhara) Chapter of Nepal Press Union and Executive Member of Federation of Nepalese Journalists. The session had special discussions on current trend of regionalism and ethno-centralism in Nepalese journalism due to ongoing ethnic movements across the country. Follow is the paper presented in the program: (Please see the Annex, Paper III)

Technical Session IV
The fourth technical session was focused more on technical aspects of writing and follow up activities by journalists on peace journalism. The session which ran on the second day included a brief instruction by Kamal Raj Sigdel in a closed group of journalist, which also formed a committee to collect, edit and publish stories filed by trained journalists in the soon to be published bulletein. The session had special discussions on how a radio feature or a print feature could be more oriented toward peace rather than to commercial purposes. Centre to the discussion was how to communicate peace rather than news. Follow is the paper presented in the program: (Please see the Annex, Paper IV)

List of Participants:

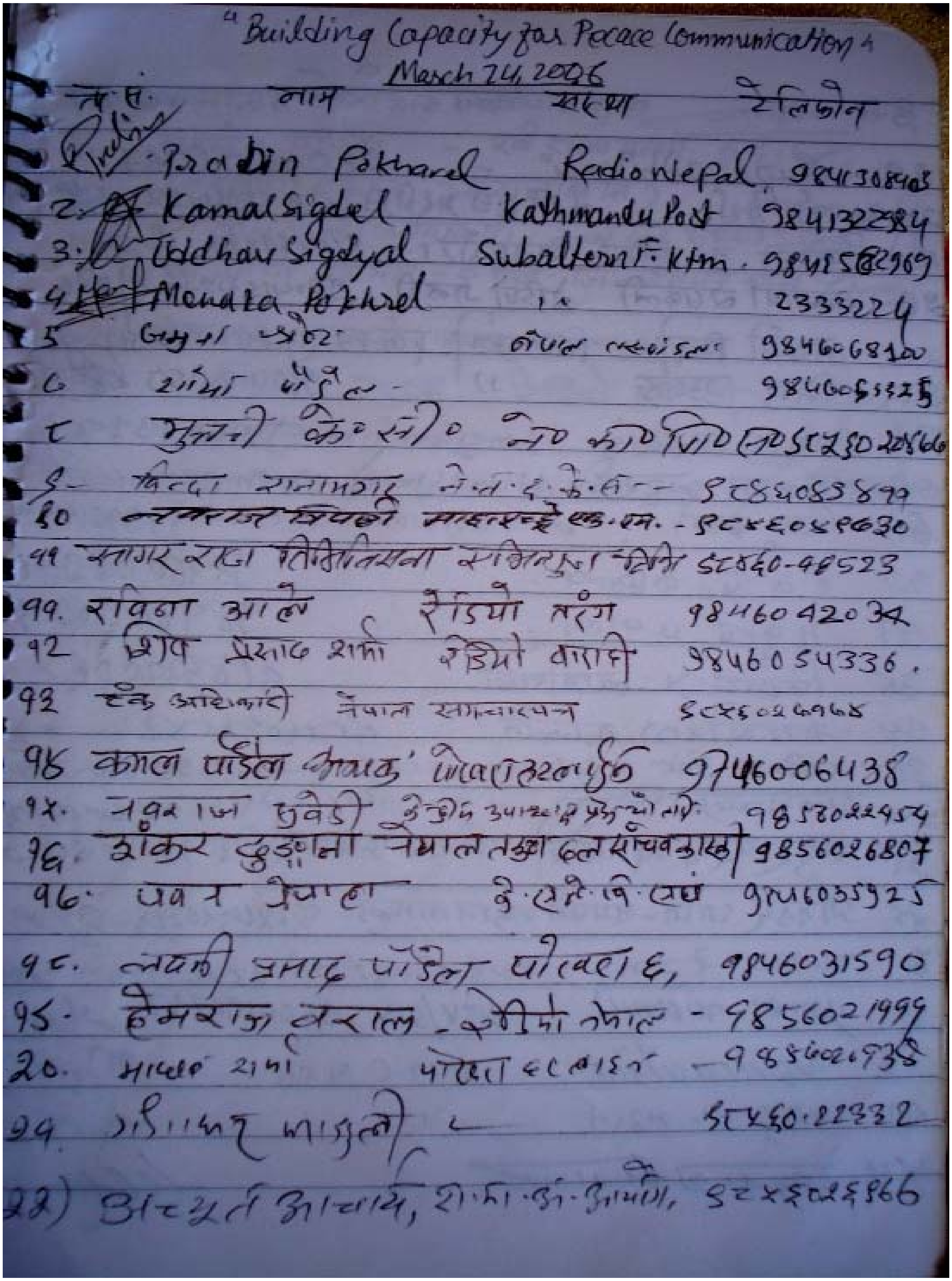

"Building Capacity for Peace Communication"
March 24, 2006

क्र.सं.	नाम	संस्था	टेलिफोन
1	Pradin Pokharel	Radio Nepal	9841308403
2.	Kamal Sigdel	Kathmandu Post	9841322384
3.	Uddhav Sigdyal	Subaltern F. Ktm.	9841582969
4.	Menaka Pokhrel	"	2333224
5	[illegible]	[illegible]	9846068100
6	[illegible]		98460[illegible]
8	[illegible]	[illegible]	[illegible]
9-	[illegible]	[illegible]	9846083899
10	[illegible]	[illegible]	9846089630
11	सागर [illegible]	[illegible]	9846048523
11.	रविना आले	रेडियो तरंग	9846042034
12	शिव प्रसाद शर्मा	रेडियो बराहि	9846054336.
13	[illegible] अधिकारी	नेपाल समाचारपत्र	9846026968
14	कमल पौडेल [illegible]	[illegible]	9746006438
15.	नवराज दुवेडी	[illegible]	9856022454
16.	शंकर ढुङ्गाना	नेपाल तरुण दल सचिवालय	9856026807
16.	पवन श्रेष्ठ	[illegible]	9846035925
18.	लक्ष्मी प्रसाद पौडेल	पोखरा ६,	9846031590
19.	हेमराज बराल	[illegible]	9856021999
20.	माधव शर्मा	[illegible]	9856021935
21	[illegible]		9846022332
22)	अच्युत आचार्य,	[illegible]	9856026966

क्र.सं.	नाम	संस्था	टेलिफोन	हस्ताक्षर
२३.	Rupa Adhikari		9806501067	
२४.	सुवर्ण [illegible]	नं वि पं ध [illegible]	9846028925	[illegible]
२५.	सुरेन्द्र कु. [illegible]	सराङ्कोट F.M	९८०४९९४८३	[illegible]
२६.	नरमाया [illegible]	रेडियो गण्डकी	9804154279	[illegible]
२७.	लक्ष्मी गिरी	किमचुली एफ.एम	9804175591	[illegible]
२८.	मिनु [illegible]	,,	9804124155	[illegible]
२९.	[illegible]	[illegible] F.M.	98461-737568	[illegible]
३०.	सन्ध्या आदुराई	[illegible]	9846060955	
३१.	[illegible]	[illegible]	9846141845	
३२.	[illegible]	[illegible]	9846038946	
३३	[illegible]	[illegible]	9846036833	
३४	[illegible]		९८४६९९५२६२	
३५	[illegible]		९८५६०२३०८२	[illegible]
३६	[illegible]	[illegible]	9846047775	
३७	[illegible] तिवारी	[illegible]	9846048113	
३८.	ठाकुर प्रसाद [illegible]	[illegible]	98460-80529	
३९	ओमकार थापा - [illegible]	[illegible]	९८५६६२०३४६	[illegible]
४०	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
४१	[illegible]	NTV/STV	9804190747	[illegible]
४२	[illegible]	J.M.C N.G.O		[illegible]
४३	[illegible]	,,		[illegible]
४४	[illegible]			[illegible]

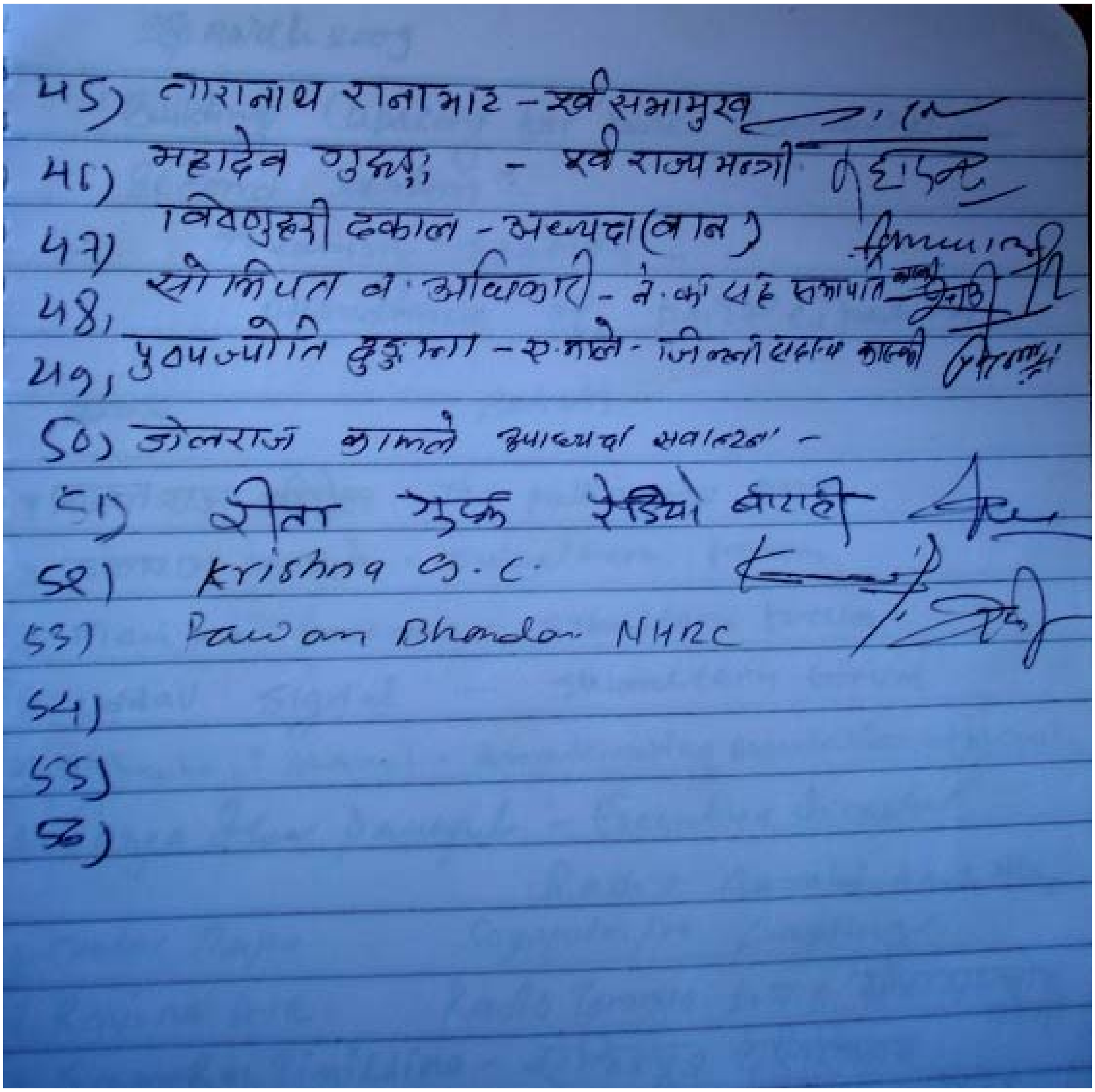
45) तारानाथ रानाभाट - पूर्व सभामुख
46) महादेव गुरुङ - पूर्व राज्य मन्त्री
47) विष्णुहरी ढकाल - अध्यक्ष
48) अधिकारी - ने.का. सभापति
49) पुष्पज्योति दुङ्गाना - ए.माले - जिल्ला सदस्य
50) जोलराज कामले
51) सीता गुरुङ रेडियो बाराही
52) Krishna G.C.
53) Pawan Bhandari NHRC
54)
55)
56)

B.b. RAMECHHAP TRAINING

The second phase of the capacity building was completed in the eastern Nepal, some 400 KM east from the Capital city Kathmandu. At the program, over 40 journalists came together to participate in the training program. The umbrella organization, Federation of Nepalese Journalists (FNJ) and its local Chapter of Rammechhap collaborated with

Subaltern Forum in managing many things during the program.

Two technical papers were presented during the program, followed by special lectures on peace journalism from local experts and senior journalists. During the program, Subaltern Forum also launched and unveiled its Peace Journalism Bulletin.

Technical Sessions: First technical session was taken up by Senior Journalist Badri Nayaghare who presented on "Role of press on promotion of human rights in post-conflict Nepal." The second technical session featured a paper by Sr. Journalist Himali Dhungel with his paper on "Journalism for peace."

The List of Participants:

कार्यक्रम :- शान्ति पत्र कविताका लागि समताको अभिवृद्धि अन्तर्क्रिया कार्यक्रम

सहभागीहरू

२०६६/०४/२७

S.N.	Name	Address	Sign
01.	Dol Raj Kafle	Bhaktapur Campus	
02.	Tika Prasad Bhatta	fnj Ramechhap	
03.	Ramesh Dhungel	Repoter of STV.	
04.	Kalpana Aale	Manthali-6	
05.	Sunira Shrestha	Manthali-6	
06.	Khila Bahadur Majhi	Bijulikot-8	
07.	Mira Ghimire	Chisapani,	
08.	Sanjaya Manandhar	Manthali	
09	Pramod Mahat	Manthali	
10.	Harisha Shrestha	Kathmandu	
11	Indu Bhatta	Manthali-6	
12.	Pawan Dahal	Manthali-6	
13.	Shreekrishna Karki	Manthali-2	
14.	Rakesh Bhattarai	Manthali-4	
15	Sanam Thapa Magar	Manthali-2	
16.	Ranju Karki	Manthali-4	
17	Sabita Devkota	Manthali-4	
18	Rukamani Adhikari	Manthali-6	
19.	Chandika Adhikari	Manthali-8	
20	Krittika Shrestha	Chisapani-5	
21	Samikshya Thapa	Manthali Ramechhap	
22	Rasmila Hayu	Manthali	
23	Samriddhi Shrestha	Manthali	
24	Nisu Karki	Manthali	

25) Rajina Karki Manthali
26) Goma Karki Manthali
27) Urmila Shrestha. Manthali
28) Kusum Karki
29) Deepak Bhatta Ramechhap
30) Parbati Bhatta Manthli-6
31) Ramesh Ghimire Chisapani-7
32 Nimo Khadka Salu-5, Rch.
33 April Adhikari Salu-3-
34. Himal Dhungel Paterburb
35 Ram Pd. Guragain
36 Dr. Suman Kr. Karmacharya Sanfute-1,
37 Badri Nayaghare priest. Nepal U[illegible]
38 Umanga Mainali - Nepal Press Union Member Ramechhap
39 Bibek ghimire
40 Ashok Adhikari, Manthali-2 Ramechhap

B. ONLINE MAGAZINE

A print-friendly online paper bulletin, Nepal Peace Monitor, was published on bi-monthly basis after the conduction of second phase of training program at Rammechhap. The bulletin was circulated as widely as possible through the e-mail networks of the organizations and journalists involved in the training program. We have so far published three issues of the total 5 issues proposed with WACC, but we have decided to give it continuity.

The online bulletin has been incorporating feature reports prepared by trained journalists working in different areas of the country. In the online magazine, not only those who are practicing print journalism but also those who are in broadcast journalism have been contributing.

The online bulletin is being prepared and produced by a separate 2-member team comprising of one Editor and one Sub-Editor. The bulletin covers feature reports, articles, reporter's dairies, success stories, interviews and other interesting materials submitted by trained and other working journalists.

We had selected online bulletin as a component of the program not only because such online e-papers have become increasingly popular, affordable, efficient and a cheap means of reaching to a large number of media persons, students, professionals and others but also because it will provide a specialized platform for sharing of skills, knowledge and ideas learned by the journalists and document a larger number of peace and conflict issues/analysis in a regular basis.

C. RADIO FEATURES

In order to bring out concrete outputs from the training program and encourage the trained journalists, all the journalists who were trained in two different locations were encouraged to produce contents based on the principle of peace journalism taught. Some selected trainees were supported to produce 10 radio feature reports on different peace and conflict issues being experienced in Nepal. During the final day of each of the training programs (or within one week after the trainings), the trained broadcast journalists were asked to present a brief (one-page) proposal for radio reports which will include: 1. feature theme/subject and its short background, 2. study area, 3. target audience, and 4. people to be interviewed.

The Training Program Organizing Committee later on selected from the brief proposals submitted by the trained journalists and informed them about the assistance. Subaltern Forum provide them 1. Broadcasting cost, 2. Studio cost, 3. Field/travel cost and 4. Allowance was a lump sump grant of Rs 25,000 per report. The report were of 10 to 15 minutes. The reports have been produced and broadcasted through five regional FM

stations across the country. There were very encouraging feedback from the audience and the civil society groups as they were giving new perspectives to the conflict issues.

D. EVALUATION MEETING

The final component of the overall program was an Evaluation Meeting. After completing all the training programs in the 2 locations the Subaltern Forum called the meeting inviting representatives from involved organizations, some of the select participating journalists, and the members of the program organizing committee. The program was a half-day program and was held in Kathmandu. In the program, the two-member evaluation team (comprising of coordinator and one team member) presented the progress of the peace journalism campaign launched with the support of WACC, other participants in the meeting made comments on the success of the program, and drew future plans to give continuity to the peace journalism activities in Nepal in collaboration with all concerned organizations. The meeting decided to make all efforts to give continuity to the Peace Journalism Bulletin and radio program Simant Awaj.

10. WAS THE PROJECT SUCCESSFUL?

(If possible, please give measurable indicators.)
The project was highly successful in bring about a new awareness about peace journalism among the local journalists of Nepal.

Short Term Objectives	Indicators	Remarks
To build capacity of local journalists in practicing peace journalism	Trained over 100 journalists directly, and hundreds of other journalists indirectly	+ 100 (20 percent women)
To disseminate news/information/stories on issues concerning peace building accurately	Prepared, produced and disseminated online peace journalism bulletin, and a dozen of special radio features	5 issues of peace bulletin reached thousands of readers electronically
To draw plans for future works to develop/promote peace journalism in Nepal	Brought together the stakeholders (umbrella organization of journalists and working journalists) to continue works of PJ	Subaltern Forum, and other umbrella organizations of journalist consolidate/realized their roles in peace building
Long Term Objectives		
To contribute to the success of ongoing overall peace process of Nepal	With over hundred trained journalists who have been reporting to millions of people everyday through newspapers, TV, and radio, the peace process has actually got impetus	In the long run the practice of peace journalism has certainly impacted the peace process positively

To create a pool of journalists having skills and knowledge on peace journalism	Subaltern Forum, now has a strong pool of more than 100 journalists training in practicing peace journalism	Over hundred journalist came into a network and could share and learn new ideas on PJ
To professionalize Nepalese media	Journalists started thinking about how commercialism and peace journalism could be balance to professionalize the media	Promoting PJ has certainly helped Nepalese journalists become more accurate and professional
To increase understanding of human rights, democratic values/norms, and civil liberty	Trained journalists, who better enhanced their awareness on HR, wrote about basic democratic values and assisting in maintaining peace in the transitional phase	Journalists have understood that issues such as human rights, justice and peace are intrinsic to practicing journalism.

11. PROJECT BENEFICIARIES

Please describe the actual direct beneficiaries and indicate the number of women and men. Please also mention any indirect beneficiaries.

Beneficiaries	**Description**	**Number**
Direct Beneficiaries: Local journalists and media persons	Journalists actively reporting on conflict and peace issues in different parts of the country, from east to west got chance to enhance their knowledge, skill and understanding on peace journalism, some of them also got chance to carry out the project of their choice and produced special radio features.	+ 100
Indirect Beneficiaries: Peace Stakeholders	The training program (esp. inaugural session) was participated by leaders of major political parties, sr. government officials, National Human Rights Commission, NGOs, civil society groups and journalists. All of them expressed their commitment to establish a lasting peace from their sides and interacted with journalists on how they could work with the media in that regard. Former ministers, and leaders of major political parties, including Nepali Congress, Maoist Party, CPN-UML, and others were involved in our programs.	+ 20 sr. leaders learned and shared their ideas on peace journalism, made commitments on peace
Conflict Victims	With the journalists trained to report of post-conflict issues, conflict victims became the second groups to be impacted by the constructive and helping journalists, and their reporting	NA
Local Media	Most of the major media houses, including FM radios, TV, Newspapers benefited by the program by sending their reporters to the training.	+ 50 media outlets

12. BENEFECIARIES' REACTION

How have the beneficiaries reacted to the programme activities? What were the impacts of the project and different effects on women and men in the project?

The beneficiaries responded to the call of the peace journalism campaign with much enthusiasm and have pledged to continue support to the campaign. Journalists from eastern and western part of Nepal, who got hardly any opportunity for training on new issues like this one, very actively participated in the program and the follow-up activities like writing to the peace bulletin and making radio features.

Startlingly, despite the continued attack on women journalists, they came forward to take part in the training and the follow up activities. Training in Pokhara and Rammechhap remained the most highlighted and most attractive activities of the project. It was very difficult not to accept the requests/applications of many journalists to enter into the training sessions, since we had originally planned the venue and everything else for 30 journalists. Nonetheless, the training programs were highly successful with more than 40 journalists at each program.

13. OUTCOME AND OUTPUTS

What has your project achieved and what has changed?
If your project produced media, please send a sample copy of audio/video cassettes, CD, VCD, or DVD and label it with title, duration, language used, and date of production. If you can, please send photos with informative captions (digital photos, if possible), newspaper/radio clips, homepage links, etc.

The major outcome of the radio program is its success in meeting its objective to "**build capacity of local journalists in practicing peace journalism, to disseminate news/information/stories on issues concerning peace building accurately and to draw plans for future works to develop/promote peace journalism in Nepal**."

As the concrete outcome of the program we have over 100 journalists trained in peace journalism, 10 radio feature reports produced by trained journalists, which are stored in CD and sent to WACC. Besides, we have a detailed project report and many photos (some of them have been already sent) from the field while preparing the program.
(Please also see description on No. 10, and 11 above for concrete outcomes/outputs)

Besides, the program has significantly increased the capacity and competence of Subaltern Forum and its members in carrying out projects in the media sector. The program has also helped us expand our network with the media and other organizations working in the field of peace and development in subaltern/remote areas of Nepal. We have posted some of the details from the experience of this project in our website: www.weebly.subaltern.com

14. EVALUATION

14.1 What were the results of evaluating the project?

The evaluation result has shown that the program has met its objectives and achieved optimum output.

Subaltern Forum used questionnaires to evaluate the activities. The questionnaires were distributed to journalists at the two training programs and collected at the spot. The result of the evaluation and the analysis of the data compiled are presented as follows:

RESULTS of EVALUATION

First Evaluation in Pokhara

Q: How effecting was the training in enhancing your understanding of peace journalism?
Highly Effective: 80%
Effective: 20%
Slightly Effective: 0%
Not effective: 0%

Q: Which session was most fruitful to you?
ALL (PJ and Transitional Justice, PJ and Human Rights, PJ and Nepalese Media, PJ and Technical Writing Skills and Follow up)
(Participants liked all presentations including the deliverations from distinguist guests and experts, however they stressed on the regular follow up activities and a platform to share their experience on reporting conflict issues. They also stressed that without the state ending the culture of impunity they cannot report correctly and factually.)

Q: Do you think after the training your way of reporting in the past had sometimes contributed to conflict than peace due to insensitivity of peace journalism issues?
Yes: 100%
No: 0%

Q: Would you be able to implimnet the peace journalism in your future reporting?
Yes: 30%
I will try: 60%
I am not sure: 10%

Q: How much the commercialism in your media house affects your effort to promote peace journalism approach?
Moist of the times: 80%
Sometimes: 20%
Never: 0

Q: What is the major obstacle in practicing peace journalism?
Rising commercialism in media (provocative news sells): 24%

Lack of Social Corporate Responsibiliy: 8%
Lack of understanding/awareness on Peace Journalism (Training): 68%
Conflict instinct in human/readers' psychology: 0%

Q: What is your suggestion, if any?
The organizer should give continuity to this program as a campaign and incorporate the journalists mainly from far-western Nepal which is still the most conflict-affected area. There should be such discussions, trainings and sharing programs among journalists active in different part of the country. May be we could better learn from journalists who have worked for long in conflict hit South Asian countries such as Sri Lankan, India, Pakistani, Afgan and others. Such training should also be given to the corporate owners of media houses so that they would also know peace journalism also sells more than provocative and traditional journalism. Some presentations were too long and that becomes sometimes less interesting. Use of video and more visual aspects should be used in training. Fewer journalists showed up from the cetral Kathmandu, which is the hub of the media. It seemed, the training was more focused on broadcast journalist then print journalists, which should not have been done. The organizer gave us short time period to arrive at the training district and the ongoing general strikes by ethnic minorities in different parts of the courtny created serious problems for participants, which the organizer should have better planned. Such programs should have been organized in the backward areas, especially in the Far-West where there is the real need because the journalists there do not have access to any such programs as compared to journalists working in city areas. Materials provided in the trainings are worth reading and compiling.

=======================

Second Evaluation in Ramechhap

1. Did you have any knowledge on peace journalism before you participated in this training program?

Yes: 85 %   No: 15 %
(Most of the journalists from outside Kathmandu responded NO)

2. Was the program helpful in enhancing your understanding, skill and knowledge on peace journalism?

Yes: 100 % (Very helpful 92%, helpful, 8%)   No: 0

3. Can you after the training teach/share the knowledge and skill you learnt from this training?

Yes, I'm confident: 87%   Cant say: 13   No: 0

4. What is your personal evaluation of the program?

Bad: 0 Moderate: 0 Good: 12 % Interesting: 20 % Excellent: 68%

5. How much supportive do you think the program will be to the country's ongoing peace process?
Not supportive: 0 Supportive: 17% Highly supportive: 83%

6. Which section of the program do you find most interesting/effective?
Inaugural Session: 30%, Technical Session: 40%, Journalists sharing of reporting during war: 30%

7. What improvements should be made to the program?

- Peace journalism is a very new issue, a special program in the electronic media should be launched to aware the journalists and the media owners themselves that positive thinking works. The ongoing practice of negative journalism has worsened the situation
- The organizer should build the network among the trained journalists and take ahead the peace journalism campaign in a more consolidated way
- Try to include more journalists, but make smaller groups for discussion and sharing
- Arrange events in Kathmandu than outside areas, transport is easy to Kathmandu
- Include more television journalists
- Collaboration is appreciated
-
- The training session was short, make it at least of a week long event
- Continue the peace bulletin distributed today
- Help local journalists get more exposure by linking them the peace journalism practices in other countries

14.2 CHALLENGES

What are the challanes, difficulties, and/or failures in carrying out the project? Please explain how you addressed these issues.

The major challenge in organizing events which has to bring together people from far and wide areas is the transport. And in a country like Nepal where there is no certainty when the road is blocked by any of the hundreds of protesting/disgruntled groups (ethnic, minority, so-called discriminated castes, and concerned parties of the peace process).

We failed more than five times after fixing date and venue of the training program due to unexpected and sudden roadblocks, strikes or political developments. At least for two times, Subaltern Forum also incurred heavy loss when it had to cancel all programs and return all invitees at the eleventh hour due to sudden nationwide strike. Last year, Nepal

witnessed two major uprisings, one by ethnic Tharu community, and the other by Maoists. Despite the hurdles, we were successful in our project.

We also learned that our programs became highly successful in maximizing its outputs with the cooperation of largest umbrella organizations of journalists such as Federation of Nepalese Journalists and Nepal Press Union.

15. Other comments, if any.

16. Name of the person submitting the report: Kamal Raj Sigdel

Position: Coordinator **Date: October 29, 2009**

Signature:

ANNEXES

ANNEX 1: REPORTING ON HUMAN RIGHTS ISSUES IN POST-CONFLICT SITUATION

The first technical session included a paper on "Reporting on Human Rights Issues in Post-Conflict Situation" by Achyut Adhikari of National Human Rights Commission, the constitutional body to monitor HR in Nepal. The full text of the paper is as follows:

शसस्त्र द्वन्द्व पश्चात (संक्रमणकाल) मानव अधिकारको समाचार संम्प्रेषण
अच्युत आचार्य

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग
क्षेत्रिय कार्यलय, पोखरा

मिति २०६५।१२।११, पोखरा
मोवाईल नं. ९८५६०२६९७७

मानव अधिकारको अवधारणा

- जीवन, स्वतन्त्रता, समानता, मर्यादा मानव अधिकारको आधारभूत विषय ।
- पहिचान, अवसर, पहुचमा समान अवसरको लागी मानव अधिकारको वकालत ।
- प्रकृति प्रदत्त, विश्वव्यापी, अहरणीय, अर्न्तनिहित, नैसर्गिक तथा अर्न्तसम्वन्धित मानव अधिकारको बिशेषताहरु
- अधिकार र कर्तव्य अन्योन्याश्रीत ।
- मानव अधिकारको प्राप्ती तथा बहाली दावीकर्तामा निर्भर रहने ।
- व्यक्तिको विकाससंगै मानव अधिकारका क्षेत्रहरुमा बढोत्तरी ।
- मानव अधिकार अनुदान प्राप्त नभई व्यक्तिमा अर्न्तनिहित तत्व ।
- मानव अधिकारको विषय मुल्य रहित वा सहित ।

मानव अधिकार मौलिक अधिकार र कानुनी अधिकारमा भिन्नता
<u>मानव अधिकार</u>

- संयुक्त राष्ट्रसंघबाट संग्रहित तथा सम्प्रेषण ।
- संसारका सम्पूर्ण मानवको लागि विना भेदभाव लागु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ लगायतका निकायबाट जारी ।
- मानव अधिकार विश्वव्यापि प्रकृति विषय ।
- संरक्षण, सर्म्वद्धन तथा पालनामा अर्न्तराष्ट्रिय संयन्त्रको स्थापना ।

मानव अधिकार मौलिक अधिकार र कानुनी अधिकारमा भिन्नता
<u>मौलिक अधिकार</u>

- मानव अधिकारको घरेलुकृत रुप ।
- संविधानले आफ्ना नागरिकहरुलाई प्रदान गरेको अधिकार ।
- अधिकार र कर्तव्यको संग सगै पालनाको व्यवस्था ।
- सम्मान, संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा कार्यान्वयनको लागि वैधानिक व्यवस्था
- मौलिक हक संविधानको महत्वपूर्ण भाग ।
- मौलिक हकको उलंघनमा छरितो र छिटो न्याय प्राप्तिको व्यवस्था

मानव अधिकार मौलिक अधिकार र कानुनी अधिकारमा भिन्नता
कानुनी अधिकार

- विषयगत राष्ट्रिय कानुनद्वारा प्रत्यायोजीत अधिकार ।
- निश्चित प्रक्रियाहरुबाट अधिकारको प्राप्ती ।
- छिटो संशोधन गर्न सकिने ।
- फरक क्षेत्र, जाति, वर्ग, समुदायहरुको लागि समेत विशेष कानुनी अधिकार ।

मानव अधिकारको उलंघन, ज्यादती तथा अपराधमा फरक
मानव अधिकारको उलंघन

- मानव अधिकारको उलंघन राज्य तर्फबाट गरिन्छ ।
- राज्य मानव अधिकारको संरक्षक, सम्बर्द्धन सम्मान कर्ताहुने हुदा उलंघन पनि उसैबाट हुन्छ ।
- मानव अधिकारको बहाली राज्यको कर्तव्य मानीन्छ ।
- उलंघनबाट पिडित भएकाले राहत/क्षतिपुर्ति पाउन सक्छ ।
- मानव अधिकारको बहाली राज्यको शक्ति विरुद्धको अधिकार मानिन्छ ।

मानव अधिकारको उलंघन, ज्यादती तथा अपराधमा फरक
मानव अधिकारको ज्यादती

- गैर राज्य पक्षबाट मानव अधिकारको संरक्षण, सम्मान नभएमा ज्यादती हुन्छ ।
- द्वन्द्वमा सामेल समुहबाट भएको उलघंनलाई ज्यादतीमा सम्बोधन गरिन्छ ।
- ज्यादतीबाट पिडितले राहत वा क्षतिपुर्ति पाउन सक्छ ।

मानव अधिकारको उलंघन, ज्यादती तथा अपराधमा फरक
अपराध

- व्यक्ति व्यक्ति तथा समुह समुहमा व्यक्तिगत उद्देश्य पुरा गर्नको लागि फौजदारी कानुनको उलंघन भएमा अपराध हुन्छ ।
- अपराधलाई राज्यबाट नियन्त्रण तथा कार्वाहि गर्न सकिन्छ भन्ने मान्यता राखिन्छ ।
- अपराधीहरुको तर्फबाट वकालत गरिदैन ।
- अपराधबाट पिडित भएको व्यक्तिलाई राहत वा क्षतिपूर्तिको व्यवस्था प्राय हुदैन ।
- मानव अधिकार विषय अपराध अनुसन्धानमा समेटिदैन ।
- अपराध अनुसन्धान गर्नु पर्ने निकायले उचित प्रक्रिया नपुऱ्याएमा मात्र मानव अधिकारको विषय बन्दछ ।

द्वन्द्वको अवस्था (शसस्त्र द्वन्द्वमात्र)

- वैचारिक, शान्तिपुर्ण, वैधानिक द्वन्द्व (सामान्य प्रतिस्पर्धा)
- शसस्त्र, हिसांत्मक, शक्ति प्रयोगको द्वन्द्व (प्रतिस्पर्धा नमानिने)
- निश्चित रानितिक उदेश्य प्राप्तिको लागी द्वन्द्व (शसस्त्र वा निशस्त्र)
- संगठीत अपराधी समुहहरुले पनि हिंसात्मक घटना घटाउन सक्छन तर त्यो स्थायी द्वन्द्व होईन ।

- द्धन्द्ध कानुनको असफलता मात्रै नहुन पनि सक्छ ।

द्वन्द्व, शान्ति र मानवअधिकार
द्वन्द्वको व्यवस्थापन

- न्युनतम शान्ति र मानवअधिकार वहालीको लागी
- क्षर्ति न्युनीकरण तथा घटना नदोहिरीन को लागी ।
- अन्तराष्ट्रिय कानुन र मुल्यमान्यताको पालना
- समझदारी पत्रहरुको निर्माण गर्न सकिने ।
- राहात र पुर्नस्थापना र्काक्रम सञ्चालनको लागी
- खास वर्ग समुदायलाई सहयोगको अवस्था (महिला, वालवालिका आदि)
- पीडितहरुको उद्धार , संकलन तथा उपचार आदि
- मध्यस्थकर्ता, सहजकर्ताहरुको नियुक्ति तथा उपस्थिती

द्वन्द्वको रुपान्तरण-(शान्ति र मानव अधिकारको लागि)

- शान्ति समझदारी तथा सम्झौता पत्र निर्माण ।
- शान्तिको स्थापनार्थ अनुगमन संयन्त्र निर्माण ।
- वार्ताकार, सहजकर्ता, मध्यस्थकर्ताहरुको नियुक्ती ।
- युद्धविरामको बातावरण निर्माणका पहलहरु ।
- शान्तिको लागी सञ्चार माध्यमबाट सुचना सम्प्रेषण ।
- द्वन्द्व समाधानको लागि कार्य योजनाहरुको निर्माण ।
- भेटघाट, बैठक, छलफलको बारम्वर आयोजना ।

द्वन्द्वको रुपान्तरण-(शान्ति र मानव अधिकारको लागि)

- गोलमेच सम्मेलनहरुको आयोजना ।
- सार्वजनिक सुनुवाईहरुको आयोजना ।
- दुवैपक्षलाई सम्मानजनक महत्व प्रदान ।
- पीडितहरुलाई सम्बोधन गर्ने संयन्त्रको निर्माण ।
- राहत, पुर्नस्थापना, क्षतिपुर्ति, परिपुरणका कार्यक्रमहरुको घोषणा ।
- संक्रमण कालिन न्याय व्यवस्थाको व्यवस्थापन आदी ।

द्वन्द्वको समाधान

- लडाकु तथा हतियारको व्यवस्थापन तथा समायोजन ।
- स्थायि संयन्त्रको निमार्ण ।
- पीडितलाई राहत पुनस्थापना कार्यक्रम वितरण ।
- पिडकलाई कानुनको दायरामा ल्याउने कार्य ।
- संविधान तथा कानुनको निर्माण ।
- द्धन्द्धरत पक्षहरुको मागको स्थायी सम्बोधन ।
- द्धन्द्धका कारणहरुको स्थायी निराकरण ।
- निर्वाचनको आयोजना ।
- संयुक्त सरकारको निर्माण ।
- स्थायी सरकारको गठन ।

- संबिधान तथा कानुनहरुको निर्माण ।

द्वन्द्वपश्चात (संक्रमणकालमा) सञ्चार क्षेत्रको कर्तव्य

- सञ्चार र मानव अधिकार क्षेत्रको वीचमा तालिम, अभिमुखीकरण कार्यक्रम आयोजना ।
- सञ्चार गृहहरुमा मानवअधिकार शाखा निर्माण ।
- द्वन्द्वको रुपान्तरण तथा समाधानको वारेमा सञ्चार क्षेत्रलाई अभिमुखीकरण ।
- सञ्चार क्षेत्रबाट विश्वास दर्शाउनु ।
- समाचार संकलन तथा सम्प्रेषण तथा प्रकाशनमा निश्पक्षता ।
- सञ्चार क्षेत्र शान्ति स्थापनार्थ सकिय (एभबअभ :ष्ककष्यल ऋकउबष्नल०

द्वन्द्वपश्चात (संक्रमणकालमा) सञ्चार क्षेत्रको कर्तव्य

- शान्तिको पक्षमा जनमत सृजना र जनदवाव सञ्चार क्षेत्रबाट ।
- शान्ति स्थापनार्थ लागेका संस्था तथा व्यक्तिको उच्च सम्मान ।
- शान्ति अभियान संञ्चार माध्यमबाट संञ्चालन ।
- शान्तिलाई केन्द्रविन्दु राखेर कार्यक्रमको उत्पादन, वितरण र सम्पेषण`
- सनसनीपूर्ण तथा हिंसा जन्माउने समाचार तथा जातिय सदभाव कायम नराख्ने समाचारको सम्प्रेषणमा सर्तकता ।
- शान्ति र द्वन्द्व सम्वन्धि समाचार सम्प्रेषणको आचार संहिता संचार क्षेत्रबाट निमार्ण ।

द्वन्द्वपश्चात (संक्रमणकालमा) सञ्चार क्षेत्रको कर्तव्य

- शान्ति र मानव अधिकारका समाचारमा म्य ल्य ज्बक को सिद्धान्त लागु ।
- द्वन्द्व समाधानका लागि क्रियाशिल संघ, संस्था तथा व्यक्तिहरुसंग सहकार्य ।
- मानव अधिकार र संचार क्षेत्रमा सहकार्य तथा सुचना आदन प्रदानको संयन्त्र निर्माण ।
- समाचार संकलन, सम्प्रेषण, प्रकाशन तथा प्रसारणमा निर्वाध पहुचको वैधानिक ब्यवस्था ।
- सञ्चार क्षेत्रको पहुाचलाई हरेक कार्यक्रममा सुनिश्चितता ।

मानवअधिकारको समाचार सम्प्रेषण
(संकमणकालमा)
मानवअधिकारका आधारभुत विषयहरुलाई उल्लेख

- नागरीक र राजनितिक अधिकारहरु (शान्तिपुर्ण जुलुस, भाषण, विरोध कार्यकमहरु भेला आदि)मा विचार र अभिब्यक्तिको स्वतन्त्रताहरु समावेश ।
- समानताको लागी सकारात्मक विभेदी कार्यकमहरु उल्लेख ।

मानवअधिकारको समाचार सम्प्रेषण
(संकमणकालमा)
राजनितीक आम निर्वाचनलाई समावेश ।

- उम्मेदवारहरुको गतिविधि (दर्ता, प्रचारप्रसार, आवतजावत आदि)
- मतदाताहरु- निर्वाध र पहुच योग्य मतदान, कार्यकममा सहभागिता, निर्वाचनको वारेमा सचेतना ।
- सुचना हक वारेमा ।
- सञ्चार स्वतन्त्रताका विषयहरु ।

मानवअधिकारको समाचार सम्प्रेषण
(संकमणकालमा)

- संचार माध्यमको सञ्चालन, प्रकाशन र सम्प्रेषणलाई निर्वाध प्रयोगको विषय ।

- सञ्चार क्षेत्रलाई अपवाद वाहेकमा सरल प्रवेशको अवसर ।
- समाचार माध्यम वन्द, जफत, दर्ता खारेज नहुने सुनिश्चितामा खलल भएमा ।
- सञ्चारकर्मीहरुको सुरक्षाको बिषयहरु ।
- संचार क्षेत्रमा भएको आक्रमण, हस्तक्षेप, नियन्त्रणको विषय प्रमुख हुनुपर्ने

आर्थिक, सामाजिक तथा सास्कृतिक अधिकारहरु उल्लेख

- आर्थिक क्षेत्रका अधिकारहरुको समाचार सम्प्रेषण ।
- कलकारखाना, उद्योग, व्यापार लगानीको अवस्था ।
- उद्योग र व्यापार क्षेत्रमा आक्रमण, हस्तक्षेप नियन्त्रणका प्रयासहरुको वारेमा ।
- सम्पति कब्जा, हरण, फिर्ता, नष्टलाई समावेश ।
- विकाशको शुरुवात र अवरुद्धता समावेश ।
- हडताल, नाकावन्दी, विरोधको समाचार ।

सामाजिक अधिकारहरु

- जातिय विभेदका घटनाहरु ।
- स्वास्थ्य (महिला, वालवालिका, अपाङग, सिमान्तकृत समुह) को वारेमा उललेख ।
- द्वन्द्वपिडितहरुको पुर्नस्थापना तथा व्यवस्थापन
- यातना, वेचविखन, दास, वाधा, जर्वरजस्ती कार्य गराउने आदि
- द्वन्द्वपीडित हरु प्रति सम्मानका समाचार ।
- लिंगीय विभेद अन्त्यका घटनाहरुको विषयहरु ।
- सास्कृतिक पर्वहरु, धार्मिक पर्वहरुको उल्लेख ।

सामाजिक अधिकारहरु

- समावेशीका प्रयासहरुमा सकारात्मक धारणा (महिला, वृद्ध, अपाङग, तेस्रो लिङगी, जातिय, क्षेत्रीय समुहको पहुचलाई सकारात्मक)
- सुकुम्वासी, कमैया, हलिया, हरुवा, चरुवा, विस्थापित, पिछडा वर्गलाई समाचारमा समावेश
- जनआन्दोलनको कार्यदेशलाई समावेश ।
- शसस्त्र द्वन्द्वका असर र परिणामहरु समावेश ।

न्यायीक अधिकारहरु

- वेपत्ता तथा अपहरणमा रहेकाहरुको अवस्था पत्ता लगाउने- वेपत्ता आयोग
- छानविन आयोगहरुको बारेमा समाचार ।
- अपराध न्यायलयहरु ।
- संविधान निर्माण प्रक्रिया र बिषयवस्तु ।
- संविधान र कानुनमा सुधार ।
- कानुनी सहायता सञ्चालन ।
- सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ।
- शान्ति आयोग ।
- अन्य आयोगहरु ।
- नयाा आयोग

धन्यबाद

ANNEX 2: PEACE JOURNALISM: WHY AND HOW?

The paper was presented by Hom Nath Lamsal, Central Executive Member of Nepal Press Union. The full text of the paper as follows:

Peace Journalism: Why and How?

शान्ति र पत्रकारिता

होमप्रसाद लम्साल

सन् १८४० मा जब चार्ल्स हवास Charles Havas ले समाचारवाहकका रुपमा परेवालाई प्रयोग गरेयता आजसम्मको पत्रकारिताले निके फड्को मारेको छ। उनले समाचार पठाउन हरेक दिन ब्रसेल्सदेखि पेरिससम्म यो तरिका अपनाए। यस पद्यतिबाट एक ठाउँको समाचार अर्को ठाउँमा तुरुन्तै पठाउन निकै ठुलो सहयोग पुगेको थियो। सन् १८४५ तिर समाचार पठाउन प्रयोग गर्ने तरिका विस्तार हुँदै रोम, भियना, म्याड्रिड र अमेरिकासम्म पुग्यो र आजको अवस्थासम्म पुग्दा समयसंगै पत्रकारिताको विधा र तैरतरिका पनि बदलिदै गएको पाइन्छ।

शान्ति र अशान्ति एक अर्काकाबीच परिपुरक रहेको हन्छ। द्वन्द्व नभएको अवस्थामा शान्ति आफै रहेको हुन्छ। द्वन्द्व नभएसम्म शान्तिको जरुरी हुदैन। जव द्वन्द्व हुन्छ तव शान्तिको आवश्यकता महशुस हुन्छ। शान्तिको कुरागर्ने वित्तिकै द्वन्द्व उत्पतिको इतिहास खोज्नु जरुरी हुन्छ। खाशगरी नेपालमा द्वन्द्व शब्दको प्रयोग माओवादीले २०५२ साल फागुनबाट तत्कालिन सरकारसमक्ष आफ्ना विभिन्न माग राखेर पुरा नभएको भनि विद्रोह शुरु गरेयता बढी प्रयोगमा आएको हो। यद्दपि त्यस अघि पनि द्वन्द्वका रुप भए पनि द्वन्द्व शब्दको प्रयोग कम भएका थिए।

बेलायती प्रख्यात द्वन्द्वशास्त्री एम वार्नरका अनुसार कुनै दुइ पक्षबीचको विमति, मतभिन्नता, प्रतिस्पर्धा, असहमति, विवाद, मोर्चाबन्दी, मनमुटावबाट हिसात्मक रुप लिदै गएपछि त्यो द्वन्द्वमा रुपान्तरण हुन्छ। अर्का द्वन्द्व विश्लेशकद्धय एस डानियल्स र जी वी वार्करले अनुसार कुनै दुई व्यक्ति वा समुहबीच एक अर्काको सिद्धान्त,मत,व्यवहार वा अभ्यासप्रति सक्रिय रुपमा असहमति वा बिरोध जनाउने प्रक्रियालाई द्वन्द्व भनेका छन।

त्यसको उत्पतिको अवस्था जव ति दुई पक्षबीच एकअर्काले के कस्तो प्रतिक्रिया जनाउादछ भन्नेमा भर पर्दछ। त्यहि विषय असामान्य बन्दै गएपछि द्वन्द्व घनिभुत बन्दै जान्छ। द्वन्द्वको घनिभुत रुपले हिंसात्मक रुप लियो भने त्यसलाई समाधान गर्न जरुरी हुन्छ। गतिशिल द्वन्द्वले एक पक्षले अर्को पक्षलाई कमजोर पारेकै हुन्छ। तसर्थ द्वन्द्वरत पक्षहरुको अवस्थामा परिवर्तन ल्याउन मध्यस्थकर्ताको आवश्यकता पर्दछ। तेश्रोपक्षको सहयोगमा द्वन्द्वलाई व्यवस्थापन गर्न सकिएमा प्रतिफल प्राप्त हुन्छ।

द्वन्द्वलाई निराकरण भनौ या न्यूनिकरण गर्न वा समाधान गर्न मध्यस्थकर्ताको भुमिका निर्वाह गर्न वा समझदारीको वातावरण तयार गर्न सञ्चार माध्यम र सञ्चारकर्मीले महत्वपुर्ण सहयोग पुर्‍याउन सक्दछ। द्वन्द्वरत पक्षहरुबीच सञ्चारमाध्यमले उपलब्ध गराएको तर्क, छलफल,वा बहसको अवस्थाले दुईपक्षबीच

विधमान असमझदारीहरु हटाउन मद्दत पुगेको खण्डमा थप अप्रिय अवस्था नआउन सक्छ । त्यसो गर्न सञ्चारमाध्यमहरुले द्धन्द्धका अवस्थालाई बुझ्न जरुरी हुन्छ ।

शान्ति पत्रकारिताको इतिहास

नेपालमा ने.क.पा. (माओवादी) को विद्रोहपछि जन्माएको हिंसात्मक द्वन्द्वले मुलुक आक्रान्त बन्यो । त्यसपछि पत्रकारितामा मात्रै नभएर समग्र नेपालको जनजिवनमा चुनौति थपिदै गएको हो । हाम्रो मुलुक मात्र होइन, यदि हामीले दक्षिण एसिया, अलिक पर दक्षिणपूर्वी एसिया, पश्चिम एसिया र अझै पर अफ्रिका र ल्याटिन अमेरिकातिर हेर्ने हो भने संसारको धेरै मुलुकहरु हिंसात्मक द्वन्द्वको चपेटामा परेका छन । वास्तवमा भन्ने हो भने युरोपेली राष्ट पनि त्यस समस्याबाट अछूतो छैन । बोस्निया र चेचन्या त्यसका उदाहरण हुन् । यही बढ्दो हिंसात्मक द्वन्द्वले शान्ति पत्रकारिताको आवश्यकतालाई जन्माएको हो ।

शान्ति पत्रकारिताको इतिहास हेर्ने होभने विश्वमा पहिलोपल्ट प्रोफेसर जोहोन गान्टुडले सन् १९७० मा शुरु गरेको पाइन्छ । त्यसलाई संवेदनशीलता, रचनात्मक, विश्लेणत्मक, परिवर्तन, समाधानमुखि, तथा पूर्ण पत्रकारिता जस्ता विविध नाम दिइएको छ । शान्ति पत्रकारिताले शान्ति प्रवर्द्धनमा जोड दिन्छ र द्वन्द्वलाई मत्थर पार्न वा निमिट्यान्न पार्न सघाउाछ । यसले पत्रकारितालाई शान्तिको पक्षमा र युद्धको विरोधमा उभिन सिकाउाछ ।

यो पत्रकारिताले घटनाका कारण र प्रभावलाई विश्लेषण गर्दा थप नकरात्मक प्रभाव नपरोस् भन्ने कुरामा जोड दिन्छ । यसले पत्रकारको भूमिकालाई सूचना आदानप्रदान गराउने काममा मात्र सीमित नराखेर संकटको बेलामा समाधान खोज्ने सामाजिक मध्यस्थकर्ता अर्थात एउटा जिम्मेवार नागरिकको भूमिकामा समेत अग्रसर गराउाछ । त्यसैले यसलाई समाधानमुखी पत्रकारिता पनि भनिएको हो । पत्रकारहरुमा द्वन्द्व विश्लेषण गर्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्ने र द्वन्द्व समाधान गर्ने विषयमा समाजलाई सक्रिय पार्ने कला सिकाउनु नै शान्ति पत्रकारिताको मुख्य उद्देश्य हो ।

शान्ति पत्रकारिताको विधि युद्ध पत्रकारिताको विपरीत हुन्छ । पत्रकारितामा उल्टो पिरामिडको प्रयोग गर्ने विधि युद्ध पत्रकारिताको उपज हो । उल्टो पिरामिड विधिमा हार जित, क्षति, लाभ वा तत्कालको प्रभावलाई विशेष महत्व दिएर समाचारको लिड लेखिन्छ । फलानो जित्यो, फलानाले हाऱ्यो भन्ने सन्देश दिएपछि मात्र हार्नु वा जित्नुको कारण के थियो भन्ने कुरा संघर्षरत पक्षको भनाइको आधारमा दिइन्छ । यस्ता समाचारले एउटा पक्षलाई खुसीले उत्तेजित तुल्याउाछ र अर्को पक्षलाई दुःखी र निराश बनाउाछ । यस्तो पत्रकारितामा समाजलाई मुकदर्शक वा शक्तिहीन पक्षको रुपमा प्रस्तुत गरिन्छ । योद्धाहरुलाई मात्र समाचारका विषय बनाइन्छ । हारजितको खेलमा पत्रकार स्वयं सहभागि भइरहेको हुन्छ ।

शान्ति पत्रकारिता खेलकुद पत्रकारिताको शैलीभन्दा विपरीत शैलीमा अभ्यास गरिन्छ । खेलकुद पत्रकारितामा विजयीलाई महत्वका साथ प्रसंसा गरिएको हुन्छ । हार्ने पक्षलाई ज्यादै कम महत्व दिइन्छ । खेल समाचारमा विजयी पक्षलाई स्यावासी दिइन्छ भने हार्ने पक्षलाई उपदेश दिइन्छ ।

उनै शान्ति पत्रकारिताका पर्वतक प्रोफेसर जोहन गाल्टुडको भनाईमा शान्ति पत्रकारिता 'स्वास्थ्य पत्रकारिता' जस्तै हुनुपर्छ । स्वास्थ्य पत्रकारिताले कुनै विरामीको शरीर क्यान्सरको विषाणुको कारण कसरी दिनदिनै क्षय हुादै जान्छ र उसले बााच्नका लागि के के उपाय अपनाउन सक्छ, योग्य चिकित्सक र औषधी कहाा पाइन्छ, उपचारको खर्च कसरी जुटाउन सकिन्छ वा उपचारमा कति खर्च लाग्छ जस्ता सूचना दिएर विरामीलाई सहयोग पुऱ्याउाछ । क्यान्सर भनेको उपचार हुनसक्ने रोग हो भन्ने जानकारी दिएर रोगीलाई जीवनप्रति पूर्ण आशावादी बनाइदिन्छ । त्यति मात्रै होइन, क्यान्सर रोगको रोकथामको लागि अपनाउनुपर्ने जीवनशैली वातावरण र अनुवांशिक संक्रमणको स्थितिलाई समेत विश्लेषण गरेर रोगबाट बााच्न निरासापूर्ण व्यवहार परिवर्तनका लागि प्रत्यक्ष सहयोग पुऱ्याउाछ । ठीक यही काम शान्ति पत्रकारिताले गर्दछ । त्यसैले शान्ति पत्रकारितालाई समाधानमुखी पत्रकारिता पनि भनिएको हो ।

हिंसाले क्यान्सरको विषाणुले झैं नै क्रमस समाजको प्रत्येक एकाइलाई नष्ट पारिरहेको हुन्छ । युद्धले ठूलाठूला सामाजिक संरचना र संस्कृतिलाई ध्वस्त पारिरहेको हुन्छ । यस्तो बेलामा कुनै राष्ट्र क्यान्सर रोगीको

शरीरजस्तै हुन पुगेको हुन्छ । त्यसैले पत्रकारले यस्तो बेलामा समस्या समाधानका विकल्पहरु खोज्न मद्दत पुऱ्याउनु सक्छ । पत्रकारहरुलाई नयाा ढंगले समाजप्रति उत्तरदायी र अनुशासित हुने अभ्यास गराउनका लागि नै शान्ति पत्रकारिताको नयाा अवधारणा विकसित भएको हो ।

शान्तिका लागि पत्रकारिता

नेपाली शब्दकोशमा मेलमिलाप, मैत्री र चिन्तारहित अवस्थालाई शान्ति भनिएको छ । अभाव, झगडा, कलह, विप्लव वा अवरोध नभएको अवस्थालाई पनि शान्ति भनिएको छ । द्वन्द्वरहित, युद्ध विमुख, शान्त , मौनता तथा मूक अवस्था पनि शान्ति नै हो ।

तर यी तिनै अवस्था भने आधारभूत रुपमै भिन्न छन् । गतिशील समाजमा द्वन्द्व, अभाव, युद्ध वा कलह नहुने स्थितिको कल्पना गर्नु त्यति व्यवहारिक हुादैन । मौन वा मुक शान्तिले समाजलाई गतिशील बनाउादैन । द्वन्द्वले पविर्तन ल्याउन मद्दत पुर्‍याउाछ । काल्पनिक वा स्वप्निल शान्तिको चाहना गर्नु सामाजिक व्यवहारबाट पन्छन खोज्नुजस्तै हो भनि विज्ञहरुले टिप्पणी गरेका छन ।

आपसी सद्भाव, मेलमिलाप, सहयोग र सक्रियताद्वारा कुनै पनि किसिमको द्वन्द्व अहिंसात्मक तरिकाले समाधान गर्न सक्ने समाजलाई शान्तिपूर्ण समाज भनिन्छ । यस अर्थमा, शान्ति भन्नाले अहिंसा र रचनात्मकताद्वारा उत्पन्न भएको सद्भावपूर्ण वातावरण हो भन्न सकिन्छ । यहाा अहिंसा भन्नाले, मानिसहरुले निर्भयतासाथ आफूलाई लागेको विचार व्यक्त गर्न पाउने र आफूलाई इच्छा लागेको लक्ष्य प्राप्तिको लागि शान्तिपूर्ण अभियान चलाउन पाउने अवस्था हो । कसैलाई कुनै पनि किसिमको हानि वा नोक्सानी पुऱ्याउने उद्देश्य नराखी गरिएको कामलाई अहिंसात्मक व्यवहार भनिन्छ । तर अहिंसात्मक व्यवहार गर्नु भनेको सुषुप्त हुनु वा निष्क्रिय हुनु होइन । यसरी अहिंसात्मक व्यवहार र सिर्जनात्मक कार्यशैलीलाई संयुक्त रुपमा शान्तिपूर्ण अवस्था भन्न सकिन्छ ।

शान्ति पत्रकारिता भन्दैमा हिंसात्मक घटनाको समाचार बनाउनु हुन्छ हुादैन भन्ने होइन ।

हिंसात्मक घटनाका समाचारहरु बनाउनुपर्छ । तर हिंसाको मनोगत वर्णन गर्नु हुादैन । पत्रकारले हिंसा कस्तो थियो, र त्यसको उद्देश्यबारे बताइदिए पुग्छ ।

हिंसाका कारक तत्वहरु के के थिए, संघर्षशील पक्षले कस्तो संकेत दिएका थिए, उनीहरु आफैले हिंसाको घटनालाई कसरी लिएका छन् भन्ने कुराहरु पनि सागसागै आएको खण्डमा माग पुर्ति गर्ने पक्षलाई सहयोग पुगि द्वन्द्व समाधनमा सहयोग पुग्न सक्छ । यति गरिसकेर पनि हिंसापीडित सर्वसाधारणका दैनिक गतिविधिमा परेका मुख्य मुख्य असरका बारेमा सूचना छुट्यो भने त्यो समाचार पूर्ण हुादैन । त्यस्तो समाचार समाजकेन्द्रित नभएर हिंसाकेन्द्रित हुन पुग्छ । यसको अर्थ सामाजिक प्रभावका समाचार मात्र प्रवाह गर्नुपर्छ भन्ने पनि होइन । अन्य पत्रकारिताको विधामा जस्तै शान्ति पत्रकारितामा पनि नयाा र ताजा सूचना त समाचारको मुटु नै हो, त्यो जुनसुकै विधाको पत्रकारितामा रहेको हुन्छ । शान्ति पत्रकारितामा नयाा तथा ताजा सूचनाहरु, समाजको आपसमा विकसित भएका समझदारीहरु र स्थानीय निकायसम्मको नेताहरुले सुरु गरेका नयाा अभियानहरुलाई महत्व दिनुपर्दछ । शान्ति पत्रकारिताले वास्तवमा शान्तिवाहक अभियानको खोजी गर्ने विषयलाई बढी महत्व दिन्छ । 'ठूला मानिस'हरुले मात्र सही सुझाव दिन सक्छन् भन्ने मान्यताबाट स्वतन्त्र रहेर जो त्यहि समुदायका प्रतिनिधि हुन उनिहरुको रुची,अनुभव र विचारहरु प्रवाह गराउनु जरुरी हुन्छ ।

अन्य विधाका पत्रकारिताले नेता वा योद्धाहरुको भनाइ प्रवाह गर्छ भन्ने मान्यता राख्दा के शान्ति पत्रकारितामा संघर्षरत पक्षको भनाई राख्नै हुदैन भन्ने पनि लाग्न सक्छ । तर शान्ति पत्रकारितामा निष्पक्षताको कुराले बढी नै महत्व राख्छ । आलोचना गर्नु वा समर्थन गर्ने कुरा गौण हुन्छन् । शान्ति पत्रकारितामा कुनै पनि पक्षलाई उसले गरेको कामको आधारमा समीक्षा गर्नुपर्छ । तर त्यस्तो समीक्षा पत्रकारको मनोगत आधारमा नभई वस्तुगत तथ्यको आधारमा गरिएको हुनुपर्छ, अन्यथा त्यसबाट द्वन्द्व समाधानमा सहयोग पुग्नुको साटो थप जटिलता उत्पन्न हने डर हुन्छ ।

कुनै पक्षले शान्ति कायम हुने आधार छन् भनेर तर्क दिएमा त्यसको परीक्षण गरिनुपर्छ । किनभने उनीहरुले तय गरेको विधि र मागहरु सतही र एकपक्षीय पनि हुन सक्छन् । त्यस्ता विषयको बारेमा पत्रकारले विषेश चासो पुर्‍याउनु जरुरी हुन्छ । उनीहरुले आफूलाई 'असल' सावित गर्दै राम्रो सुझाव दिएको दावी गर्न सक्छन् । ति सुझावहरु जस्ताको तस्तै लागू गरे पनि शान्ति स्थापना भएन भने उनीहरु लज्जित हुादैनन् । पत्रकार

सूचनाको यस्तो भूमरीमा रुमल्लिनु भन्दा तथ्य खोज्नतर्फ अग्रसर हुनुपर्दछ । त्यसैले शान्ति पत्रकारिता कसैको आलोचना वा समर्थन गर्नपट्टि लाग्दैन । बरु यथार्थ निरुपण गर्नतिर अग्रसर हुनुपर्दछ ।

शान्ति पत्रकारितामा पीडित पक्षको दुःख, कष्ट, वेदना आदि कुरालाई बढी भावनात्मक भएर प्रस्तुत गर्नुपर्छ । यथार्थमा पीडित मानिसहरुसाग भेट्दा वा उनीहरुका कुरा सुन्दा अरु मानिसहरु जस्तै पत्रकारहरुमा पनि भावुकता आउाछ नै । यस्तो भावुकतालाई दबाउन खोज्दा वा कठोर हुन खोज्दा निष्पक्ष रहन सकिन्न । तपाईंलाई मन नपरेको पक्ष घोर संकटमा परेर पीडा भोगिरहेको छ, तर तपाईंको मनमा यसले सजााय पाउनु नै पर्थ्यो, भन्ने धारणा ररिहेको छ वा यो पक्ष दोषयुक्त छ भन्ने लागिरहेको छ भने तपाईंले उसको पीडा बुझ्न सक्नु हुन्न । तसर्थ कसैको पीडालाई तपाईंको भावनाले नै महसुस गर्नुपर्छ । अनि मात्र निष्पक्ष हुन सकिन्छ । तर यसको अर्थ कसैको पीडा वा व्यथा बुझ्नु (हिजोकोदुष्टात्मा भए पनि) भनेको द्वन्द्व विश्लेषण गर्नु होइन, द्वन्द्वको वास्तविक चित्रण गर्नु मात्र हो । यस्ता धेरै उदाहरणहरु छन् जस्तै, कुनै डााका वा हत्यारालाई थुनामा निर्मम यातना दिइएको देख्नुभयो भने स्वभावतः भावकु बन्नु हुन्छ । त्यसैको आधारमा तपाईंले डााकालाई अन्याय भयो भनेर समाचार बनाउनुपर्छ ।
भावुक बनेर समाचार लेखियो भने त सबै समाचार आधाघण्टा लामा वा हजारौं शब्दका हुन पुग्दैनन् र ? व्यवहारतः द्वन्द्वको व्याख्या थोरै शब्दमा गर्न सकिंदैन । तर तत्काल बुझ्नुपर्ने वा नबुझी नहुने पक्षचाहिं के के हुन्, अहिलेको संघर्षको संकेत के हो भन्ने कुरा बुझाउनचाहिं लामो व्याख्या नचाहिन सक्छ । कुनै घटना पढ्ने/सुन्नेवित्तिकै त्यसको अर्को प्रभाव के होला वा त्यसबारेमा थप कति जानकारी दिंदा उपयुक्त होला भन्ने कुरा त पत्रकार आफैंले निर्धारण गर्नुपर्छ । तर आफूले लेखेको समाचारमा आधारभूत तथ्यहरु नछुटून् भन्नेतर्फ सदा सतर्क रहनुपर्छ ।

स्थानीय तह वा समाजका तल्लो एकाइको क्रियाकलाप नियालेर बसिरहादा द्वन्द्व चर्काउने वास्तविक क्रियाकलापहरुबारे समयमै जानकारी पाउन नसकिएला । द्वन्द्व चर्काउने खेल त नेताहरुले नै तय गर्छन्, उनीहरुको पछि नलागी यथार्थ स्थिति प्रस्ट्याउन सकिदैन । दुवै पाटोलाई नियालेर मात्र पुग्दैन थाहा पाउनु पनि पर्छ । समाचारमा मानिसका आशा र वास्तविक अनुभवहरु समेटिउन भन्ने नै प्रमुख कुरा हो । यस्ता कुराहरु पत्रकारले सार्वजनिक नगरिदिए कसले गरिदने त ? सामाजिक त्रासको ती समधान निस्केन भने शान्ति सम्झौताले मात्र मानिसहरुलाई मेलमिलापमा ल्याउन सक्दैन । पत्रकार पनि समाजकै अंग भएकाले सामाजिक शान्ति स्थापनाका लागि जुट्नु नै पर्ने हुन्छ ।

तर पत्रकारको कार्य ‘शान्ति स्थापना गर्नु हो’ भनी कतै भेटिएको छैन, हामीलाई त तथ्य प्रवाह गर्ने जिम्मेवार दिइएको छ । त्यस्तो बेला पत्रकारले लेखेको प्रत्येक समाचारमा एकपछि अर्को गर्दै नयाा तथ्यहरु समेट्न खोजिएको हुन्छ । यस्तो धेरै सूचनाहरुले एउटा ठोस निर्णयमा पुग्न मद्दत गर्छ । यस अर्थमा पत्रकारले तथ्य प्रवाह मात्र गरेको भन्न नमिल्ला । किनभने वास्तविक र तथ्यगत सूचनाहरुको आदानप्रदानबाट नै शान्ति स्थापनामा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ, जो पत्रकारको जिम्मेवारीभत्रै पर्दछ ।

युद्ध पत्रकारिता

युद्धको समाचार प्रवाह गर्ने व्यक्ति युद्ध पत्रकार हुन् । सन् १८५३ देखि ०५७ सम्मको क्रिमिया युद्धमा लण्डन टाइम्सका संवाददाता विलियम होवार्ड रसेल प्रथम युद्ध संवाददाता वनेर समाचार सम्पप्रेशण गरेका थिए । त्यसपछि सन् १९६१ देखि ०६५ को अमेरिकी स्वतन्त्रता संग्राममा १५० भन्दा बढी समाचारदाताले यूद्धको समाचार लेखे । त्यसपछिका हरेक युद्धमा पत्रकारको संलग्नता छ । नेपालको माओवादी युद्धमा पनि युद्ध पत्रकारहरुको भुमिका स्वत स्पष्ट छ ।

परिचय

द्वन्द्वले परिवर्तनको संकेत गर्छ । पत्रकारहरु यस्तो बेलामा झन् बढी सक्रिय हुनुपर्ने हुन्छ । यसै बेला आममानिसका राय विचारहरु सार्वजनिक रुपमा प्रकट भइरहेका हुन्छन् । महत्वपूर्ण विषयहरुमा समाजको सहमति वा असहमतिहरु परिवर्तनका बाहक बनेर आइरहेका हुन्छन् । मानिसहरु नयाा विचार, नयाा रुचि र नयाा लक्ष्यका लागि आफ्ना विचार दिन सक्रिय भइरहेको हुन्छन् । उनीहरु विचारले नयाा विषय, नयाा मुद्दा,

नयाा चिन्तन तथा तर्कहरु दिइरहेका हुन्छन् । समाजको नयाा चाहना नै पत्रकारिताका लागि आवश्यक पृष्ठभूमि हो ।

तसर्थ द्वन्द्व सागसागै पत्रकार र पत्रकारिताको गति पनि चल्न सक्नुपर्छ । द्वन्द्व अघिअघि लाग्यो र पत्रकार तथा पत्रकारिताचाहिं पछि पर्न गयो भने समाजमा द्वन्द्वले नराम्रो असर पार्न सक्छ ।

द्वन्द्वको उत्पत्ति

कुनै व्यक्ति वा समूहले कुनै कुरा वा विषयप्रति कस्तो प्रतिक्रिया दिन्छ भन्ने आधारमा द्वन्द्वको उत्पत्ति हुन्छ । कुनै कुरा वा विषयप्रति कसैको सामान्य आधारमा सामान्य प्रतिक्रियाले द्वन्द्वको सिर्जना गर्दैन । तर त्यही विषयमा असामान्य प्रतिक्रियास्वरुप असहज, चित्तदुखाई, आक्रोश, रिस, निराशा वा डर-भय अनुभूत गरिएको प्रतिक्रिया आउन थाल्यो भने द्वन्द्व शुरु हुन्छ । यस्तो द्वन्द्व एकआपसको आरोप्रत्यारोपले बढ्दै जान्छ ।

सामान्य अवस्थामा कुनै व्यक्ति वा समूहलाई वा आफ्नो समूहप्रति अन्याय भएको महसुस हुन गएमा त्यस्तो व्यक्ति वा समूहले सोअवस्थाप्रति आफ्ना असन्तुष्टि र पीडा प्रकट गर्नु स्वाभाविक हुन सक्छ । तर निरन्तरको असन्तुष्टि, अविश्वास र असहमतिले वादविवादको वातावरण तयार हुनसक्छ । विवादले स्वार्गगत प्रतिस्पर्धा बढाउन सक्छ र आपसी समझदारी तोडिने अवस्था उत्पन्न हुनसक्छ । विद्यमान समझदारी तोडिन गयो भने कलह वा झैंझगडाको स्थिति पैदा हुनसक्छ । कलहले भिडन्तको स्थितिसम्म पुऱ्याउन सक्छ । भिडन्त बढ्दै गएमा संघर्ष घनीभूत भएर हिंसात्मक स्वरुप लिन सक्छ ।

द्वन्द्वले पक्ष वा विपक्षको शक्तिसन्तुलनमा ठोस प्रभाव पारिरहेको हुन्छ । गतिशील द्वन्द्वले कुनै पक्षलाई बलियो र कुनै पक्षलाई कमजोर बनाइरहकै हुन्छ । तसर्थ द्वन्द्वरत पक्षहरुको अवस्थामा परिवर्तन ल्याउन मध्यस्थकर्ता (तेस्रो पक्ष) को आवश्यकता पर्दछ । तेस्रो पक्षको सहयोगमा द्वन्द्वलाई ठीक समयमा व्यस्थापन गर्न सम्हाल्न सकिएमा त्यसको प्रतिफल सकारात्मक हुन सक्छ । समाज परिवर्तनका लागि प्रसस्त रचनात्मक अवसर उपलब्ध हुनसक्छ । यस्ता अवसरले द्वन्द्वरत व्यक्ति वा समूहलाई पनि आआफूले उठाएका विषय वा व्यवहारमा पुर्नविचार गर्न, समस्याको निकास पहिचान गर्न र नयाा कुरा सिकेर व्यवहारमा उतार्न प्रेरित गर्न सक्छ ।

समाजमा उत्पन्न असन्तुष्टि, अविश्वास एवं शंकाको स्थितिलाई समयमै बुझेर त्यसको निवारणतर्फ ठोस प्रक्रिया चलाउन सकिएमा द्वन्द्वको नकरात्मक प्रभावलाई टार्न सकिन्छ । सक्रिय विवादको अवस्थामा द्वन्द्वरत पक्षबीच विद्यमान असमझदारी हटाइदिन सकियो भने थप द्वन्द्व र अप्रिय भिडन्तको अवस्था पनि टरेर जान सक्छ ।

समझदारीको वातावरण तयार गर्न सञ्चारमाध्यम र सञ्चारकर्मीले महत्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउन सक्छन् ।

सञ्चारमाध्यमले उपलब्ध गराएको तर्क, छलफल वा बहसको प्रक्रियाले दुई पक्षबीच विद्यमान

असमझदारीहरु हटाउन मद्दत पुग्यो भने थप अप्रिय अवस्था नआउन सक्छ । त्यसो गर्न सञ्चारकर्मीहरुले

द्वन्द्वका विभिन्न अवस्था र चरणलाई राम्ररी बुझ्नुपर्ने हुन्छ । द्धन्द्व दुई अवस्थामा रहेको हुन्छ एउटा सुसुप्त र

सक्रिय अर्थात हिसात्मक र शान्तिपूर्ण ।

द्वन्द्वका अवस्था

सुपुप्त अवस्था

व्यक्ति वा समाजमा स्वाभाविक रुपमा सक्रिय रहने द्वन्द्वको भाव र स्थितिलाई 'सुषुप्त अवस्थाको द्वन्द्व' भनिएको छ । द्वन्द्वको यो अवस्था प्रतिस्पर्धात्मक खुल्ला र फराकिलो हुन्छ । जस्तै, माग प्रस्तुत गर्ने, शान्तिपूर्ण जुलुस र धर्ना गर्ने आदि । यो शैली समाजमा सकारात्मक परिवर्तनका लागि सहज र अनुकूल हुन्छ । द्वन्द्वको सुषुप्त अवस्थामा पत्रकारहरुले द्वन्द्वरत दुवै पक्षहरुबीच आपसी विश्वास र समझदारी विकासका लागि दोहोरो संवाद चलाइदिन सक्छन् । दुवै पक्षका तर्क र सुझावहरु समाजको फराकिलो मञ्चमा पुऱ्यादिन सक्छन् । समाजमा आएका सुझावले द्वन्द्वरत पक्षबीच समझदारीको वातावरण सिर्जन गर्न मद्दत पुग्दछ ।

सक्रिय अवस्था

द्वन्द्वको सक्रिय अवस्था सुषुप्त अवस्थाभन्दा साघुरो हुन्छ । यो अवस्थामा द्वन्द्वरत पक्षहरु आफ्ना निश्चित उद्देश्यपूर्तिका निम्ति सन्धि, सम्झौता वा प्रचलित मान्यतासमेत उल्लंघन गर्ने स्थितिमा पुगेका हुन्छन् । यस्तो अवस्थामा सञ्चारमाध्यम र पत्रकारहरुले दोहोरो संवाद चलाउन अरु बढी मेहनत गर्नुपर्ने हुन्छ । द्वन्द्वरत

पक्षको गल्ती कमजोरी पनि समाजमा राखिदिनुपर्ने हुन्छ । यसो गर्दा द्वन्द्वरत पक्षले समाजलाई नकरात्मक प्रभाव पार्ने खालका गतिविधिहरु कमगर्न सक्छन् । अथवा आफ्ना नीतिमा समेत परिवर्तन गर्न सक्छन् ।

द्वन्द्व र सत्य

पत्रकारिताको धर्म सदैव 'सत्य' प्रकाश पार्ने भएकोले द्वन्द्वसाग पत्रकारहरु गतिशील हुन नसक्दा 'सत्य' नै प्राप्त नहुने स्थिति हुन्छ । द्वन्द्व वा हिंसाका बेला सत्य नै सबैभन्दा बढि संकटमा परिरहेको हुन्छ । किनभने यस्तो बेला स्रोतहरु पक्षपाती हुन पुग्छन् । फलतः सत्यको परीक्षण गर्न लामो समय लाग्छ । पत्रकारहरु पनि डर र त्रासले गर्दा बेलैमा खोज गर्न वा प्रमाण जुटाउन असमर्थ हुन्छन् । परिणामतः सूचनाहरु कमजोर हुन पुग्छन् । अझ कानुनी व्यवस्था पनि विथोलिएको बेला त सत्य धेरै लामो समयसम्म दबिएर रहन पनि सक्छ ।

द्वन्द्व वा संकटका बेला पत्रकारहरुले धेरैजसो घटना र त्यससाग सम्बन्धित परिस्थितिको पुष्ठभूमिबारे सकेसम्म बढी जानकारी राख्नुपर्ने हुन्छ । त्यसो गर्न पत्रकारहरुले संकटसाग सम्बन्धित सबै पक्ष ९क्तबपभजयमिभचक० साग निरन्तर सम्पर्क राखिरहनुपर्ने हुन्छ । यसो गर्दा द्वन्द्वमा प्रत्यक्ष संलग्न स्रोतबाहेक तेस्रो वा वैकल्पिक स्रोतको आधार तयार हुन सक्छ । धेरै स्रोतले पत्रकारहरुलाई सत्यको तहसम्म पुग्न मद्दत पुऱ्याउन सक्छन् ।

द्वन्द्वका बेला घटनाहरु एकपछि अर्को गर्दै छिटोछिटो भइरहेको अवस्थामा पत्रकारहरु कुनै कुनै घटना स्पष्टसाग बुझ्न समय पुग्दैन । त्यसबाहेक समाचार प्रकाशनको समयसीमाले गर्दा हतारो र अलमल पनि हुन जान्छ । यस्ता अवस्थामा पनि पत्रकारले बनाइराखेका सर्म्पक वा सहायक स्रोतहरुले सत्य पहिल्याउन सहयोग पुऱ्याउन सक्छन् ।

द्वन्द्वमा सम्मिलित पक्ष पत्रकारहरुको सम्पर्कमा आफै पनि आइरहेका हुन्छन् । यस्तो बेलामा उनीहरुले आफ्नो पक्षका जायज र विपक्षका नाजायज कुराहरु मात्र सुनाउाछन् भन्ने कुरा पत्रकारहरुले बुझिराख्नुपर्छ । तर पनि आफ्नो सम्पर्कमा आएका स्रोतका भनाइहरु सुनिदिएर महत्वपूर्ण कुराहरु टिप्नुपर्छ । पत्रकारहरुका लागि यस्ता अवसर ज्यादै उपयोगी हुन्छन् । यस्ता मौकाको उपयोग गरेर पत्रकारहरुले सूचनाहरुको परीक्षण र परिमार्जन गर्न सक्छन् । थप प्रतिक्रिया वा क्रियाकलापहरुको जानकारी लिएर सत्यको तहसम्म पुग्न सक्छन् । संघर्षशील पक्षहरुसाग सम्पर्क बनाइराख्न पत्रकारलाई गाह्रो पनि हुन्छ । सूचना लिनाका लागि विद्रोही पक्षसाग सम्पर्कमा रहेका पत्रकारहरुलाई राज्य पक्षले कारबाही गरेका घटना प्रसस्तै छन् । अर्कोतिर सूचना लिनका लागि राज्य पक्षसाग सम्पर्कमा रहेका पत्रकारहरुलाई विद्रोही पक्षले कारबाही गरेका घटना पनि प्रसस्तै छन् । द्वन्द्व वा हिंसा चर्कदै जाादा यस्ता घटना झन् बढ्न पनि सक्छन् ।

सत्यतथ्य, वास्तविक,सूचनाको प्रवाह र युद्ध पत्रकारितामा पनि उत्तिकै महत्व छ । आलोचना र समर्थन गरेर लेखिने समाचार पनि तथ्यगत सूचनाकै आधारमा लेखिएका हुन्छन् । तर त्यस्ता सूचनाहरु एकपक्षीय हुन्छन्, फलतः समाचारहरु कुरुप हुन पुग्छन् । तर त्यस्तो सूचनाले वास्तविकता बुझ्न सहयोग पुऱ्याउादैन । कतिपय समाचारमा एकआपसमा बाझिने दोहोरो तथ्य पनि राखिएका हुन्छन् । तिनको प्रयोग द्वन्द्व रुपान्तरण गर्न, समझदारी बढाउन वा समाधानका विकल्प खोज्न नभएर द्वन्द्व चर्काउने उद्देश्यका लागि गरिएको हुन सक्छ । यो प्रवृत्ति नै सबैभन्दा खराब प्रवृत्ति हो । सन्तुलन वा प्रति सन्तुलनका लागि समाचारमा तथ्य राख्ने प्रवृत्ति हटाएर शान्ति अभियान कुन प्रक्रियाले सुचारु हुनसक्छ भन्ने कुरातिर ध्यान दिएर उपयोगी तथ्य प्रवाह गरे मात्र शान्ति पत्रकारिता गरिएको भन्न सकिन्छ । पीडक पक्षको मनोद्वेग, पीडित पक्षको वेदना तथा दुवै पक्षलाई नोक्सानी मात्र हुने घटनाको चक्रलाई कसरी रोक्न सकिन्छ वा त्यसका वैकल्पिक समाधानका उपायहरु के के छन् भन्ने कुरामा केन्द्रित रहेर द्वन्द्व वा हिंसालाई पारदर्शी बनाउन सकियो भने मात्र शान्ति पत्रकारिता गरेको ठहरिन्छ ।

द्वन्द्व रिपोर्टिङका लागि मार्गनिर्देशन

- सामान्यतया द्वन्द्वबारे रिपोर्टिङ गर्नुभन्दापहिले हामीले द्वन्द्व र द्वन्द्व व्यवस्थापनलाई अध्ययन गर्नु र बुझ्नुपर्छ

- हामीले कसरी द्वन्द्व विकास हुन्छ र व्यवस्थापन कसरी निस्कन्छ भन्ने बुझ्नुपर्छ । त्यस्तै 'युद्धका नियम' थाहा पाउनुका साथै शान्ति अध्ययन र व्यवस्थापनको विकासबारे पनि जान्नुपर्छ ।
- यो कुनै विशेष क्षेत्रको रिपोर्टिङजस्तै छ ।
  - *किन द्वन्द्व र द्वन्द्व व्यवस्थापन फरक हुन्छन् ?*
- द्वन्द्वको निष्पक्ष र सन्तुलित ढंगले रिपोर्टिङ गर्ने हाम्रो कर्तव्य हो ।
  अ) हामीले सम्पूर्ण गुट र उपगुटका जटिलता र धारणामाथि रिपोर्टिङ गर्न पूर्ण प्रयास गर्नुपर्छ ।
  आ) हामीले सधैं आ□नो समर्थनलाई स्पष्ट पार्नुपर्दछ । पत्रकारको हैसियतले हामी कसैको पक्षमा छौं भने हामीले पाठकलाई हाम्रो धरातलको पहिचान दिनुपर्छ ।
- यो जुनसुकै प्रकारको रिपोर्टिङ गर्ने पत्रकारहरूमा बास्तविक रूपमा लागू हुन्छ ।
  द्वन्द्वका कारण र पृष्ठभूमिको रिपोर्टिङ गर्ने
- हामीले वैधानिक र बुझेका सम्पूर्ण पार्टीको पीरमर्काको राम्ररी प्रतिनिधित्व गर्नुपर्छ ।
- हामीले हाम्रा पाठकलाई महसुस गरिएका पीरमर्कासमेत बारम्बार दोहोरिने र समाधान हुने द्वन्द्वका लागि महत्त्वपूर्ण हुने तथ्य सम्झाइदिनुपर्छ ।

आफ्नो प्रभावलाई चिन्ने कर्तव्य

- हामी हाम्रो रिपोर्टिङबाट द्वन्द्व र त्यसमा पिल्सिएका जनताको जीवन प्रभावित हुने यथार्थताप्रति सचेत हुनुपर्छ । हामीले सदैव आफू कुनै पक्षबाट प्रयोग भइरहेको छु कि भनेर होसियार हुनुपर्छ । यस्तो भएमा पत्रपत्रिकामार्फत त्यसलाई उजगार गर्नुपर्छ ।

शान्ति र युद्ध पत्रकारितामा फरक

शान्ति

➢ द्वन्द्वमा संलग्न पक्षहरु, तिनका लक्ष्य र विवादका विषयहरुको खोजी गरेर द्वन्द्वको संरचनाको बारेमा प्रकाश पार्छ । यसले सबैको जित हुनुपर्छ भनेर वकालत गर्छ ।

➢ विविध स्रोतबाट पुष्टि भएका सूचना प्रवाह गर्छ र द्वन्द्वका कारण र निकासहरु पत्ता लगाउन इतिहास, संस्कृति वा अन्य विविध पक्षलाई केलाएर समाजसमक्ष राखिदिन्छ ।

➢ द्वन्द्वलाई पारदर्शी बनाउने कोसिस गर्छ । द्वन्द्वमा संलग्न कुनै पनि पक्षको प्रसंसा पनि गर्दैन र निन्दा पनि गर्दैन । सबै पक्षप्रति पूर्णताः समझदारी र सहिष्णुता राख्छ । संघर्ष वा युद्धको रचनात्मक निकास निकाल्नका लागि वहस चलाउन केन्द्रित हुन्छ ।

➢ द्वन्द्वमा संलग्न सबै पक्षलाई मानवीय व्यहार गर्छ । तर उनीहरुसाग भएका शस्त्र/अस्त्रको गलत प्रयोगको बारेमा सतर्क गराउाछ ।

➢ हिंसा वा युद्धलाई रोक्न सकिने आधारको खोजी गर्छ । युद्ध वा हिसा हुनुअगावै शान्तिका लागि सक्दो भूमिका निर्वाह गर्छ ।

➢ हिंसाका कारण सामाजिक संरचना वा संस्कृतिमा परेका नकरात्मक प्रभावबारे बताइदिन्छ । समाजमा उत्पन्न मानसिक पीडा तथा द्वन्द्वरत शक्तिहरुमा आएको अहंकार वा गर्वलाई राम्ररी केलाउाछ, हिंसाका अदृश्य प्रभावहरुबारे उपयोगी जानकारी दिन्छ ।

➢ कुनै पक्षले लुकाउन चाहेको सत्यलाई सार्वजनिक गरिदिन्छ । भ्रमपूर्ण सूचनाको प्रवाहविरुद्ध संघर्ष गर्छ र सत्यमाथि प्रकाश पारिदिन्छ ।

- सर्वसाधारणको भनाई सार्वजनिक गर्छ । उनीहरुले भोगेका बेहोराको कठिनाइहरु सार्वजनिक गर्छ । महिला, बृद्धवृद्धा, केटोकटी तथा अशक्तहरुको सहयोगमा आवाज बुलन्द पार्छ । खराब काम गर्न पक्षलाई उदाङ्गो पार्छ । शान्तिको पक्षमा बोल्ने सर्वसाधारणको भनाइलाई महत्व दिन्छ ।

- शान्ति भनेको हिंसाविहीन सिर्जनात्मक वातावरण हो भन्ने सन्देश फैलाउछ । शान्ति अभियानलाई सघाउाछ । सभ्य, सुसंस्कृति र शान्तिकामी समाज स्थापना गर्न सहयोग पुऱ्याउाछ । परिणाममा समाधान, पुनिनिर्माण र शान्तिको वातावरण तयार पार्न मद्दत पुऱ्याउाछ ।

युद्ध/हिंसामुखी

- द्वन्द्वरत पक्षहरुले संघर्षको मैदानमा देखाउने विविध गतिविधि वा क्रियाकलाप प्रस्तुत गर्छ । द्वन्द्वमा सामेलमध्ये कुनै एक पक्षको वकालत र त्यसैको विजयको कामना गरी संघर्ष वा युद्धमा डटिरहन प्रोत्साहित गर्छ ।

- आफ्नो पक्षलाई मात्रै स्रोत ठान्छ र उसैबाट लिएको सूचना मात्र प्रवाह गर्छ । युद्धभूमिमा कसले पहिले हात हाल्यो वा गोली चलायो भन्ने क्रियालाई महत्व दिएर संघर्षको कारण र समाधानका उपायहरुको आफूखुसी व्याख्या गर्छ ।

- द्वन्द्व वा संघर्षलाई अपारदर्शी, जटिल गोप्य र नबुझिने गरी रहस्यमय/त्रासदीपूर्ण बनाउने कोसिस गर्छ ।

- तेरो मेरो पक्षको भनी एउटा समूहलाई समर्थन र अर्को समूलाई विरोध जनाउाछ । आफ्नो पक्षलाई वल वा सहयोग पुऱ्याउनाका लागि गलत सूचना पनि प्रवाह गराउाछ । आफ्नो समर्थकहरुको बोलीमा लोली मिलाउाछ । संघर्षमा संलग्न अर्को पक्षलाई समस्याको रुपमा प्रस्तुत गर्छ । युद्ध कसले जित्दै छ भन्ने कुरामा मात्र विशेष ध्यान दिन्छ ।
- आफूले मन नपराएको पक्षलाई अमानवीय कार्य गरेको आरोप लगाउाछ र तिनीहरुसाग भएका हातहतियारहरु नै समस्याका प्रमुख कारण हो भनी व्याख्या गर्छ ।

- घटनाप्रति प्रतिक्रिया दिन मात्र रुची राख्छ र हिंसात्मक घटनाहरु कहिले भइदेलान् भनी पर्खिरहन्छ ।

- हिंसाका देखिने प्रभावहरु (मारिएका, घाइते, भौतिक क्षति मात्र) सूचनाको रुपमा प्रवाह गर्छ र त्रास फैलाउाछ ।

- झुटो सूचना दिएर भ्रम फैलाउाछ र आफ्नो पक्षलाई फाइदा पुग्ने सूचना मात्र प्रवाह गराउाछ । आफ्नो पक्षलाई हानी पुग्न सूचना लुकाउाछ । झुटो र असत्य सूचनाको प्रयोग गरी समाजलाई भ्रमित पारिरहन्छ ।

- आफ्ना नेताहरुले मात्र शान्ति स्थापना गर्न सक्छन् भन्ने मान्यता राखेर उनीहरुकै धारणालाई मात्र अघि सार्छ । आफ्ना विपक्षमा बोल्नेहरुलाई बदमासका रुपमा चित्रण गर्छ ।

- शान्ति भनेको युद्धविराम हो भन्ने धारणा फैलाउाछ । शान्ति अभियानलाई महत्व दिंदैन । आफ्नो पक्षको विजयपछि शान्ति सम्भव हुन्छ भनी प्रचार गर्छ । समाजलाई नियन्त्रणमा राख्ने संरचना तयार गर्छ र सन्धी वा सहमति खोज्छ । परिणाममा अर्को युद्धका लागि वातावरण तयार पार्छ ।

पत्रकारहरुले अनेकौं संकटपूर्ण अवस्थामा जनतामा सही सूचना पुऱ्याउन बहुतै मेहनत गरिरहेका हन्छन् । त्यसमाथि पनि यो शान्ति पत्रकारिताको थप बोझरहेको हन्छ । पत्रकारका लागि शान्ति पत्रकारिता गर्नु भनेको कुनै नयाा जिम्मेवारी थपिएको होइन । यो त एउटा कला वा विधि हो, जसद्वारा पत्रकारले आफ्ना नियमित कार्यसम्पादन गर्दा शान्ति प्रक्रियालाई पनि सहजै सघाउन सक्छन् । पत्रकार सधैं स्वतन्त्र र निष्पक्ष हुनुपर्छ, ऊ अरुद्वारा परिचालित हुनु हुादैन भन्ने त सबै किसिमका पत्रकारिताका आधारभूत पक्ष नै हुन् ।

वास्तवमा पत्रकारहरु अरुद्वारा परिचालित भइदिने, स्वतन्त्र र निष्पक्ष नरहने र हाम्रो काम तथ्य प्रवाह गर्नु मात्र हो भन्ने धारणा पालेर बस्ने भएकाले नै शान्ति पत्रकारिताको आवश्यकता भएको हो । किनभने यसले पत्रकारलाई आफूद्वारा भएका गल्ती पनि महसुस गराउाछ र पत्रकारलाई संकटका बेला सम्बन्धित सबै पक्षलाई जााच गरेर मात्र समाचार दिनुपर्छ भन्ने अभ्यास गर्न सिकाउाछ । परिणामतः पत्रकारलाई शान्ति अभियानको मुलुकका लागि योगदान गरेको अनुभुत गराउाछ ।

पत्रकारका अधिकार के-के हुन् ?

अधिकार उल्लंघनका बारेमा थाहा पाउनुभन्दा पत्रकारका अधिकारहरू के-के हुन्छन् भन्ने कुराप्रति सचेत रहनु महत्त्वपूर्ण हुन्छ । मानवअधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र, नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय अनुबन्ध र अन्तर्राष्ट्रिय सशस्त्र द्वन्द्वपीडितहरूको सुरक्षा (प्रोटोकल एक) सम्बन्धी १२ अगस्ट १९४० को जेनेभा महासन्धिको अतिरिक्त सन्धिपत्रमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा उल्लेख भएका पत्रकारका अधिकारहरू तल उल्लेख गरिएको छ ।

खतरापूर्ण क्षेत्रमा रहेका पत्रकारहरूलाई गैरसैनिक रूपमा व्यवहार हुनेछ ।

- अन्तर्राष्ट्रिय सशस्त्र द्वन्द्वपीडितहरूको सुरक्षा (प्रोटोकल एक) सम्बन्धी १२ अगस्ट १९४० को जेनेभा महासन्धिको अतिरिक्त सन्धिपत्र धारा ६९, पत्रकारहरूको सुरक्षाको आधार :
  - (१) 'सशस्त्र संघर्ष भइरहेका क्षेत्रमा खतरनाक व्यावसायिक कार्यमा लागेका पत्रकारहरूलाई धारा ५० को अनुच्छेद १ बमोजिम गैरसैनिक नागरिकका रूपमा लिइनेछ ।'
  - (२) यो महासन्धि र अतिरिक्त सन्धिपत्रले यिनीहरूलाई सुरक्षा प्रदान गरेको छ । यदि यिनीहरूले आफ्नो नागरिकको हैसियतको विपरीत हुने केही काम नगरेमा साथै युद्ध संवाददाताको हकमा भने बिना कुनै पूर्वाग्रह तेस्रो महासन्धिको धारा ४ क (४) ले जनाएबमोजिम गरिनेछ ।
  - (३) पत्रकारहरूलाई यस सन्धिपत्रको अनुसूची २ अनुरूपको परिचयपत्र प्रदान गरिनेछ । यो परिचयपत्र, पत्रकार जुन राष्ट्रको नागरिक हो अथवा जुन राष्ट्रमा ऊ बसिरहेको छ अथवा ऊ जुन सञ्चारमाध्यमसित सम्बद्ध छ, त्यो सञ्चारमाध्यम रहेको राष्ट्रले उसलाई परिचयपत्र जारी गर्न सक्छ ।

अन्तराष्ट्रिय अनुभव

> "सरकारसाग सम्बन्धित तथ्यहरूलाई जनताबाट छिपाई राख्ने
> शक्तिभित्र त्यो सरकारलाई नै ध्वस्त पार्ने सामर्थ्य रहेको हुन्छ ।"

"जनताको सुसूचित हुन पाउने अधिकार" यो भनाइलाई बारम्बार राजनीतिक तथा कानुनी नाराको रूपमा दोहोऱ्याइरहने गरिन्छ । यो भनाइलाई प्रायः सञ्चार जगतले सरकारी निकायबाट सूचना जानकारी पाउन गरिएका अनुरोधहरूसाग जोडेर हेरिन्छ र विवादग्रस्त सामग्रीलाई प्रकाशनमा ल्याउने कुरालाई जायज ठहऱ्याउन पत्रकारहरूले यसको सहारा लिने गर्दछन् । तर "जनताको सुसूचित हुन पाउने अधिकार" को कुराले प्रकाशन स्वतन्त्रताको मान्यता भन्दा फरक अर्थ पनि राख्न सक्दछ, यो त्यस्तो अर्थ हो जुन वास्तवमा

जनतासागै जोडिएको हुन्छ र यसले जनताको आ□नै सरकारका कामकारवाहीबारे उनीहरूले थाहा पाउन सक्ने अधिकार प्रति संकेत गर्दछ ।

तर अत्यन्तै खुलारूपमा काम गर्ने र लोकतान्त्रिक चरित्रको सरकारले पनि ठीक तरिकासाग काम गर्न खास खास परिस्थितिहरूमा कुनै न कुनै किसिमको गोप्यता वा संरक्षण अपनाउनै पर्ने हुन्छ । अमेरिकामा यस्तो किसिमको परस्परमा टक्कराउने स्वार्थहरूबीच तालमेल बसाउन तीनवटा मुख्य प्रश्नहरूमा ध्यान केन्द्रित गरिएको छः (१) "जनताको सरोकारका विषय"लाई कुनै ठोस रूपमा संकलन गरी राखिएका सार्वजनिक अभिलेख वा लिखतहरू हेर्न पाउने□ (२) सार्वजनिक प्रश्नहरूमा छलफल गरी निर्णय गर्ने सरकारका परामर्शकारी संस्थाहरूका बैठकहरू र अन्तरक्रियाहरूबारे जानकारी प्राप्त गर्ने, र (३) सरकारले नियमित रूपमा गैर-परामर्शकारी तहमा कार्य सञ्चालन गर्ने ठाउाहरूको निरीक्षण गर्ने, जस्तै सरकारद्वारा व्यवस्थित वन्दीगृहहरू, अस्पतालहरू वा विद्यालयहरू हेर्न पाउने ।

सुसूचित हुने स्वतन्त्रताः

अमेरिकामा सरकारका अभिलेख र लिखतहरू हेर्न पाउने ठोस कानुनी अधिकारको मान्यता सहित जनताको "सुसूचित हुन पाउने स्वतन्त्रता" को अनुभव तुलनात्मक रूपमा हालसालै मात्र स्थापित विषय हो, यस्तो अभ्यास सन् १९६० का दशकदेखि मात्र शुरु भएको हो । जनतालाई सूचना जानकारी उपलब्ध गराउन सकारात्मक रूपले प्रोत्साहित गर्न नभई, सामान्यतया पुराना संघीय कानुनको सहारा लिंदै जनतालाई सूचना जानकारी दिन निषेध गरिंदै छ भन्ने बढ्दो अनुभवलाई शान्त पार्न अमेरिकी कांग्रेसले सन् १९६७ मा संघीय सूचनाको स्वतन्त्रता ऐन (जसलाई आमरूपमा सूस्वऐन भन्ने गरिन्छ) पारित गऱ्यो । सूस्वऐनले एउटा व्यापक निर्देश स्थापित गर्दै के व्यवस्था गऱ्यो भने अब उप्रान्त जनताका लागि, सार्वजनिक निरीक्षणका निमित्त औपचारिक सूचना जानकारी उपलब्ध गराइने छ । यो स्थापित मान्यता, "कानुन प्रदत्त" अधिकार बनेको छ, र अमेरिकी न्यायालयहरूले बारम्बार के जोड दिने गरेका छन् भने सूस्वऐन अन्तर्गत नागरिकहरूबाट सूचना जानकारीको अनुरोध भएमा संघीय निकायहरूले तदारुकतासाथ र इमानदारीसाथ त्यसको उत्तर दिनैपर्छ ।

सन् १९८० को रिकमण्ड अखबार प्रकाशन गृह बनाम भर्जिनिया मुद्दामा अमेरिकी सर्वोच्च अदालतले के फैसला सुनायो भने अमेरिकी संविधानको पहिलो संशोधनले प्रदान गरेको वाक्स्वतन्त्रताको प्रत्याभूति अन्तर्गत जनताले फौजदारी मुद्दाहरूको कारबाही हेर्न पाउने अधिकारसमेत समाविष्ट भएको छ ।

नेपाल सरकार र नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी) बीच भएको विस्तृत शान्ति सम्झौताको मुल अंश

प्रस्तावना

नेपाली जनताले २००७ साल पहिलेदेखि हालसम्म पटक पटक गर्दै आएका ऐतिहासिक संघर्ष र जनआन्दोलनमार्फत् लोकतन्त्र, शान्ति र अग्रगमनका पक्षमा प्रकट भएको जनादेशको सम्मान गर्दै,

सात राजनीतिक दल र ने.क.पा.(माओवादी) वीच सम्पन्न १२ बुादे समझदारी, ८ बुादे सहमति,नेपाल सरकार र नेकपा (माओवादी)बीच सम्पन्न २५ बुादे आचारसंहिता, २०६३ साल कार्तिक २२ गते सात राजनीतिक दल र नेकपा माओवादीका शीर्ष नेताहरुको बैठकका निर्णयहरु लगायत नेपाल सरकार र ने.क.पा.(माओवादी) वीच सम्पन्न सवै सम्झौता, सहमति, आचारसंहिता र संयुक्त राष्ट्र संघलाई प्रेषित समान धारणाको पत्राचारप्रति पूर्ण प्रतिवद्धताको पुनर्पुष्टि गर्दै,

देशमा विद्यमान वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, लैंगिक समस्याहरुलाई समाधान गर्न राज्यको अग्रगामी पुर्नसंरचना गर्ने संकल्प गर्दै,

प्रतिष्पर्धात्मक वहुदलीय लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्था, नागरिक स्वतन्त्रता, मौलिक अधिकार, मानव अधिकार, पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता तथा कानूनी राज्यको अवधारणा लगायत लोकतान्त्रिक मूल्यमान्यता प्रतिको पूर्ण प्रतिवद्धतालाई दोहोऱ्याउदै,

मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानुन तथा मानव अधिकार सम्बन्धी आधारभूत सिद्धान्त र मान्यताहरुप्रति प्रतिवद्ध रहादै,

स्वतन्त्र, निष्पक्ष र भयमुक्त वातावरणमा संविधान सभाको निर्वाचनमा सहभागी हुन पाउने नेपाली जनताको आधारभूत अधिकारको प्रत्याभूति गर्दै,

लोकतन्त्र, शान्ति, समृद्धि, अग्रगामी आर्थिक-सामाजिक परिवर्तन तथा देशको स्वतन्त्रता, अखण्डता, सार्वभौमिकता र स्वाभिमानलाई केन्द्रमा राख्दै,

२०६४ साल जेठ महिनाभित्र स्वतन्त्र र निष्पक्ष रुपले संविधान सभाको निर्वाचन सम्पन्न गर्ने प्रतिवद्धतालाई कार्यान्वयन गर्ने दृढता व्यक्त गर्दै ,

संविधान सभामार्फत् नेपाली जनताको सार्वभौमसत्ताको सुनिश्चितता, अग्रगामी राजनीतिक निकास, राज्यको लोकतान्त्रिक पुनर्संरचना र आर्थिक-सामाजिक-सांस्कृतिक रुपान्तरण गर्न दुबै पक्षबीच भएको राजनीतिक सहमतिका आधारमा देशमा २०५२ सालदेखि चल्दै आएको सशस्त्र द्वन्द्वलाई अन्त्य गरी शान्तिपूर्ण सहकार्यको नयाा अध्याय प्रारम्भ भएको घोषणा गर्दै,

नेपाल सरकार र नेकपा (माओवादी)का बीच भएको युद्धविरामलाई दीर्घकालीन शान्तिमा परिणत गर्ने प्रतिवद्धताकासाथ नेपाल सरकार र नेकपा (माओवादी)का बीच यो विस्तृत शान्ति संझौता सम्पन्न गरिएको छ ।

हस्ताक्षर मिति :-२०६३/८/५

प्रेश स्वतन्त्रताको अवस्था
१९माघ २०६१देखि ११वैशाख २०६३ सम्म

	पुर्वाञ्चल	मध्यमाञ्चल	पशिचमाञ्चल	मध्यपशिचमाञ्चल	सुदुरपशिचमाञ्चल	जम्मा
हत्या	१		१			२
यातना	५४	७१	३२	११	१५	१८३
अपहरण	९	१	१		१	१२
पक्राउ	१६३	४३८	८२	५१	११	७४५
दुव्यवहार	६३	४५	३१	६१	२१	२२१
पत्रिका बन्द	२४	१९	१९	२९	१७	१०८
प्रकाशन एवं प्रसारणमा अबरोध	११	२०	२०	६	१	५८
पत्रकार विस्थापित	९	६	१	२०	३	३९
जागिरबाट निकाला	९७	६५	५८	५	२५	२५०

प्रेश स्वतन्त्रता एकबर्षबाट

प्रेश स्वतन्त्रताको अवस्था

११वैशाख २०६३ देखि १०वैशाख २०६४ सम्म

	पुर्वाञ्चल	मध्यमाञ्चल	पश्चिमाञ्चल	मध्यपश्चिमाञ्चल	सुदुरपश्चिमाञ्चल	जम्मा
हत्या						
यातना	२८	३५	२	३	१	६९
अपहरण		१				१
पक्राउ		४				४
दुव्यवहार	३७	२४	५	८	३	७७
पत्रिका बन्द						
प्रकाशन एवं प्रसारणमा अबरोध	२८	२		१		३१
पत्रकार विस्थापित		१२				१२
जागिरबाट निकाला			२	१	१	४

प्रेश स्वतन्त्रता एकबर्षबाट

स्रोतहरु (References)

- *एलेन एल्डरम्यान र क्यारोलिन केनेडि, व्यक्तिगत गोपनीयताको अधिकार (नोप्फ १९९५)*
- *संघीय सूचनाको स्वतन्त्रता ऐनलाई कसरी प्रयोगमा ल्याउने, प्रेस स्वतन्त्रताका लागि रिपोर्टरहरूको समिति (छैठौं सं., सूस्वऐन सेवा केन्द्र)*
- *रोडनि ए. स्मोल्ला, खुल्ला समाजमा वाक्स्वतन्त्रता (नोप्फ, १९९२)*
- *स्यानफोर्ड उङ्गेर, अखबार र सरकारी अभिलेखहरू: पेन्टागनका लिखतहरू बारेको कानुनी तथा राजनीतिक द्वन्द्वको विवरण (इ.पि.डट्टन, १९७२)*
- *माघ १९ को महाभारत किशोर श्रेष्ठ*
- *पत्रकारिता नीति तथा कानुन ,अध्ययन प्रतिवेदन ,फ्रिडम फोरम*
- *नेपालमा सुचनाको हक सम्बन्धि नियमावली२०६५ माथीको स्मरणपत्र*
- *नेपालमा सुचनाको हक सम्बन्धि कानुन माथीको टिप्पणी*
- *पत्रकारका लागि व्यवहारिक दिग्दर्शन*
- *मानवअधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र,*
- *सूचनाको स्वतन्त्रताबारे अमेरिकी प्रतिनिधि सभा समितिको प्रतिवेदन (१९७६)*
- *नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय अनुबन्ध*
- *अन्तर्राष्ट्रिय सशस्त्र द्वन्द्वपीडितहरूको सुरक्षा प्रोटोकल*
- *प्रेश स्तन्त्रता संकटको एक बर्ष, नेपाल पत्रकार महासंघ*
- *प्रजातन्त्रको बारेमा ,रबर्ट ए डाहल*
- *अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता*
- *शान्ति पत्रकारिता ,अवधारणा र अभ्यास*

- *नेपाली पत्रकारिताको विकासक्रम*
- *इथिएल डे सोला पुल, स्वतन्त्रता प्रवर्धन गर्ने प्रविधिहरू (हार्भर्ड १९८३)*
- *The Media:makeing Democracy Work,toolbox 1 Christel and Hendrik Bussiek*
- *Journalisum,Made sample ,David Wainwright*
- *Hand Book of Independent Journalism, American Univercity USA*
- *Conflict and Communicatation Online vol 6,no:1,2007*
- *Peace Reporting Training Module:iwrp.net*

ANNEX 3: PEACE JOURNALISM AND POST-CONFLICT ISSUES, INCLUDING TRUTH AND RECONCILIATION COMMISSION, RECONCILIATION, AND REHABILITATION

The paper was presented by Gangadhar Parajuli, Vice President and Executive Central Member of Federation of Nepalese Journalists. Full text of the paper is as follows:

द्वन्द्व रिर्पोटिङ, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग र द्वन्द्वपीडित पुनर्स्थापना

गंगाधर पराजुली, पूर्व उपसभापति : नेपाल पत्रकार महासंघ, केन्द्रीय समिति, कार्यकारी निर्देशक : रेडियो बाराही ९९.२ मेघाहर्ज, पोखरा

"व्यक्तिहरु र समूहहरुबीचमा हुने साास्कृतिक, सामाजिक, राजनैतिक र आर्थिक स्वार्थ, दृष्टिकोण र बुझाईमा देखिएको भिन्नताको कारणले सिर्जित अवस्था नै द्वन्द्व हो"-फ्रुजर स्टाफोड ।
"सामाजिक जीवनको एक अपरिहार्य यथार्थ नै द्वन्द्व हो जुन शक्तिको प्रभाव र भिन्नताबाट उब्जिएको हुन्छ"-ओयवर ।
"द्वन्द्व भनेको समाजको शक्ति र उत्पादनको स्रोतमाथि नियन्त्रण गरेका सम्पन्न वर्ग र स्रोत र शक्ति कम भएका विपन्न वर्ग बीचको उक्त स्रोत र शक्ति आफ्नो पक्षमा पार्ने मानसिकतबाट सृजित अवस्था हो, जुन समाजमा असमानता भएसम्म रहीरहन्छ । -कार्लमार्क्स ।
"द्वन्द्व यस्तो परिस्थिति हो, जहाा व्यक्ति वा समहू बाझिने वा अमिल्दा उद्देश्यहरु, मूल्य मान्यता र चरणबाट प्रभावित हुन्छन्"-ब्रुटन ।
विभिन्न विद्वानहरुका उल्लेखित विचारजस्तै अन्य विचार पनि छन् तर सामान्य बोलीचालीको भाषामा द्वन्द्व भन्नाले झगडा, मनमुटाव, दुस्मनी, हिंसा, लडाई, आदि भन्ने बुझिन्छ । यस्ता शब्दहरुको प्रयोग व्यक्ति, स्थान र परिस्थिति अनुसार भिन्नभिन्नै तरिकाले गर्ने गरिन्छ ।

द्वन्द्व समाजको अभिन्न अंग हो । यो समाज रहेसम्म रहिरहन्छ । द्वन्द्वलाई समाजबाट पूर्णरुपमा छुटाउन सकिदैन । कतिपयले भन्ने गर्छन्, द्वन्द्व जीवन हो र जीवन द्वन्द्व हो ।

एकथरि विश्लेषकहरु भन्छन्, "द्वन्द्व भनेको खराब हो, यसले समाजलाई हानी पुर्‍याउाछ । यो सद्भाव वा शान्तिको उल्टो अवस्था वा अशान्तिको रुप हो । उनीहरु द्वन्द्वको सकारात्मक र समाज परिवर्तनमा दिनसक्ने सम्भाव्य योगदानको बारेमा विश्वास राख्दैनन्, यस्तो धारणा राख्ने जमात् ठूलो छ । यसलाई अलि रुढीवादी खालको पनि मान्ने गरिन्छ ।

अर्कोथरि विश्लेषकहरु द्वन्द्वको खासखास रुप र अवस्थामात्र खराब हुन्छ तर द्वन्द्व आफैमा खराब हुदैन भन्छन् । उनीहरुले समाज विकास र रुपान्तरणमा द्वन्द्वको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ भन्ने मान्यता पनि राख्छन् । उनीहरुको अनुसाार द्वन्द्व सधैंभरि विनासकारी हुदैन, राजनैतिक प्रणालीमा हुने बहुदलीय प्रतिष्पर्धा पनि द्वन्द्वकै एउटा रुप हो । द्वन्द्व यथार्थमा समाज परिवर्तनको प्रतिबिम्ब र सूचक पनि मान्न सकिन्छ । संसारका सबैजसो देशमा यसको इतिहासले सिकाएको पाठ के हो भने बिद्रोह र द्वन्द्वपश्चात् ठूला ठूला सुधार र सामाजिक परिवर्तन समेत हुन सक्छन् ।
द्वन्द्व भन्नेबित्तीकै अधिकांशले हिंसात्मक रुप भनी बुझ्ने गर्दछन् । परिवर्तन भइदिए द्वन्द्व स्वभाविक हुन्छ । द्वन्द्वलाई शान्तिपूर्ण ढंगले व्यवस्थित गरियो भने त्यो सकारात्मक प्रक्रिया हुन सक्छ तर द्वन्द्वलाई ठिक ढंगले व्यवस्थित गर्न सकिएन भने हिसात्मक पनि हुन जान्छ ।

के कस्तो स्थितिमा द्वन्द्वको शुरुवात हुन्छ त ?

-साधन श्रोत नपुग भए, खाना आवास, कामकाज, अथवा जमीनजस्ता कुरा उचित ढंगले वितरण नगरिएमा
-दुई समूहबीच कम वा कुनै संवाद नभएको स्थिति कायम रहेमा
-विभिन्न समूहबीच एक अर्काबारे त्रुटीयुक्त धारणा एवं विश्वासहरु कायम रहेमा ।
-बितेको समयदेखि नै समाधान नभएका गुनासोहरु बााकी रहेमा ।
-शक्तिको असन्तुलित रुपमा वितरण भएमा ।
-अन्य .... ।

द्वन्द्व रिपोर्टिङ् :

व्यवसायिक दृष्टिले पत्रकारको काम द्वन्द्व कम गर्नु होइन, उनीहरुको काम त सही र निष्पक्ष समाचार प्रस्तुत गर्नु हो तर यसरी असल पत्रकारिता गर्दा प्रायः द्वन्द्व घट्छ । -रस हवार्ड ।
द्वन्द्वको सिद्धान्तबारे प्रतिक्षित पत्रकारहरु कमै हुन्छन्, द्वन्द्वलाई विश्लेषण गर्ने सीपले संवाददाताहरुलाई बढी व्यवसायिक पत्रकार बनाउछ । -रस हवार्ड ।
प्रायः सबैले हिंसा बिना नै द्वन्द्वलाई व्यवस्थित गर्ने उपायहरुको विकास गर्न खोज्छन् । चाहे परिवार भित्रको द्वन्द्व होओस् वा छिमेकीहरुबीचको र मुलुकभित्र र सीमापारका समूह वा विभिन्न अवस्था र विचार बोकेको राजनीतिक धार्मिक वा जातीय सम्प्रदायबीचको द्वन्द्व होओस्, त्यसको अन्त्य गर्न विभिन्न कुरा आवश्यक हुन्छ किनकि द्वन्द्व आफै अन्त्य हुदैन । यस विषयलाई मध्यनजर गर्दा, सञ्चारमाध्यमको भूमिका पनि द्वन्द्व अन्त्य गर्न, द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्न, द्वन्द्व न्यूनीकरण गर्न महत्वपूर्ण हुन्छ भन्नुमा दुइ मत छैन । किनकि, द्वन्द्वमा संलग्न दुईपक्षले गैर हिंसाको बाटोबाट द्धन्द्ध समाधान गर्नेतर्फ अघि बढ्न द्वन्द्वरत् पक्षहरु बीच वार्ता गर्नु जरुरी हुन्छ । जहाानेर असल पत्रकारिता अर्थात् प्रभावकारी द्वन्द्व रिपोर्टिङको भूमिका आवश्यक हुन्छ । तैपनि भन्ने गरिन्छ, पेसेबर पत्रकारहरु द्वन्द्व कम गर्न अग्रसर हुदैनन् । उनीहरु तथ्यपूर्ण र निष्पक्ष समाचार प्रस्तुत गर्न चाहन्छन् । तर पनि प्रायः असल रिपोर्टिङबाट द्वन्द्व कम हुने गर्छ ।

द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्न सञ्चारमाध्यमले गर्ने के ?

१. द्वन्द्वमा संलग्न एक पक्षले त्रास फैलाउने सन्देशहरु प्रसारण गर्ने भन्दा पनि संलग्न पक्षहरुबीचमा आपसमा वार्ता गराउने ।

२. अप्ठ्यारोहरुको खोजी गरेर सरल र तत्कालीन समाधानका लागि अनावश्यक मागहरु नराख्न दुवै पक्षलाइ शिक्षित गराउने ।

३. द्वन्द्वको समाधान सम्भव छ भन्नेखालका उदाहरण एवं जल्दाबल्दा प्रश्नहरुलाई खोतलेर तिनमा डराउनुपर्ने गोप्य कुरा केही छैन भन्ने तथ्य प्रस्तुत गर्दै दुबै पक्षबीच विश्वास कायम हुने वातावरण बनाउन पहल गर्ने ।

४. द्वन्द्वरत् पक्षहरुबीच एकअर्काबारे ब्याप्त धारणाहरुलाई पुनरावलोन गर्न लगाई भ्रामक धारणाहरु भए सच्याउन लगाउने ।

५. एकअर्काको आधारभूत चासोका विषयहरु पहिचान गर्ने र त्यस विषयमा ध्यान दिने ।

६. अन्य .... ।

द्वन्द्व रिर्पोटिङ गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरु :

पत्रकारको शाक्तिशाली औजार भनेको पत्रकारले प्रयोगमा ल्याउने शब्द, छायाभित्र र स्वर नै हो । त्यसैले पत्रकारको आफ्नो औजारलाई त्रास र आतंक फैलाउनुभन्दा पनि समझदारी निर्माणमा लगाउन सक्नुपर्छ । त्यसैले-

-द्वन्द्वलाई दुई परस्पर बिरोधी खेमाबीचको कलह भनेर देखाउने गरी समाचार नलेख्ने ।

-बहुसंख्यकको प्रतिनिधित्व गर्नेहरुको भनाई दिने तथा पुराना तथा थाहा पाइराखेका माग गर्न रुचाउनेहरुको भनाईलाई कम महत्व दिने ।

-द्वन्द्वरत् पक्षहरुबीच थप विभाजन ल्याउने कुराहरुको मात्रै समाचार नदिने ।

-सधैजस्तो एउटै पक्षको पीडा र गुनासोलाई महत्व नदिने ।

-कुनै एक समूह विशेषलाई परेको असर बोध गराउनको लागि गह्रौ अर्थ निस्कने ध्वस्त, ध्वंस, आतंक, जस्ता शब्दहरु सकेसम्म प्रयोग नगर्ने ।

-भावुक र अधुरो अर्थ दिने शब्दहरुको प्रयोग सम्भव भए सम्म नगर्ने ।

-आतंकवादी, अतिवादी, उग्रवादी जस्ता शब्दहरुको प्रयोगबाट कुनै कुरालाई अतिरञ्जीत नगर्ने ।

-कुनै ब्यक्ति विशेषले ब्यक्त गरेको विचारलाई तथ्यको रुपमा प्रस्तुत नगर्ने ।

-शान्तिको पक्षमा आउने विचार र आवाजलाई खोतलेर द्वन्द्वरत् पक्षका नेता समक्ष राखी उनीहरुको प्रतिक्रिया सार्वजनिक गर्ने ।

उल्लेखित बुदाहरुमा ध्यान दिदै पत्रकारको दुबै प्रतिष्पर्धी समूह अर्थात द्वन्द्वरत पक्षहरुका साझा कुराहरुको खोजी गरेर दुबै समूहबीच पुलको काम गर्न सक्छ । त्यसैले पत्रकारहरुले आफूले तयार पार्ने समाचारमा मौलिकता नभएका र अड्कलबाजीमा आधारित कुराहरु नपरुन् भनेर चनाखो रहनुपर्छ । पत्रकारले आफैसाग प्रश्न गरौं, “जातजाति र धर्मसम्बन्धी कुरा मेरो समाचारमा आवश्यक छन् कि छैनन् ?” छैनन् भने ती कुरा हटाऔं र द्वन्द्व बढ्न नदिऔं ।

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग :

नेपालमा एक दशकभन्दा लामो समयसम्म चलेको द्वन्द्वको ब्यवस्थापन गर्ने क्रममा नेपाल सरकार र तत्कालीन नेकपा माओवादीबीच सम्पन्न विस्तृत शान्तिसम्झौता र नेपालको अन्तरिम संविधानमा ब्यवस्था गरेबमोजिम ‘सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको सम्बन्धमा ब्यवस्था गर्न बनाइएको प्रस्तावित विधेयक बाहिर आएको छ तर त्यो विधेयक पारीत गरेर कार्यान्वयनको चरणमा भने अझै सम्म पुर्‍याइएको छैन ।

प्रस्तावित सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयकमा के कुराहरु छन् त ? :

-सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा मानवअधिकारको गम्भीर उल्लंघन गर्ने तथा मानवताबिरुद्धको अपराधमा संलग्न व्यक्तिहरुको बारेमा सत्य अन्वेषण गरी वास्तविक तथ्य जनता समक्ष ल्याउने ।
-मानवअधिकारको गम्भीर उल्लंघन गर्ने तथा मानवता बिरुद्धको अपराधमा संलग्न व्यक्तिलाई कानुनको दायराभित्र ल्याई दण्डहिनताको अन्त्य गर्न र भविष्यमा त्यस्तो काम गरेमा सजाय हुने तर्फ सबैलाई सतर्क गराउने ।
-सशस्त्र द्वन्द्वबाट पीडित व्यक्तिलाई राहत स्वरुप क्षतिपूर्तिको व्यवस्था गरी राज्यको तर्फबाट न्यायोचित व्यवहार गर्ने ।
-पीडक र पीडित तथा निजका परिवारबीच पारस्परिक सद्भाव, सहिष्णुता भातृत्वको भावना अभिबृद्धि गराई समाजमा मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्ने ।

नेपाल सरकारले व्यवस्थापिका संसदमा प्रतिनिधित्व गर्ने राजनैतिक दलहरुको सहमतिमा ३ सदस्यीय एक समिति गठन गर्ने र सोही समितिको सिफारिसमा नेपाल सरकारले नै उल्लेखित उद्देश्य पुरा गर्न गठन हुने आयोगको अध्यक्ष र सदस्यहरुको नियुक्ती गर्ने व्यवस्था छ । जसमा मानवअधिकारवादी, मनोविज्ञानवेत्ता, कानुनविद्, नागरिकसमाजका अगुवा पीडित राहतशास्त्री, समाजशास्त्री समेतबाट कम्तिमा १ जना महिलासमेत प्रतिनिधित्व हुने गरी अध्यक्ष र सदस्यको नियुक्ती गरिने व्यवस्था छ । आयोगमा जानेहरु कुनै पनि राजनैतिक दलको सदस्य नरहेको, उच्च नैतिक चरित्र कायम भएको र मानवअधिकार, प्रजातन्त्र तथा कानुनी शासनप्रति प्रतिबद्ध भएको हुनुपर्ने कुरासमत सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन २०६४ मा उल्लेख छ ।

आयोगले मानवअधिकारको गम्भीर उल्लंघन तथा मानवता बिरुद्धको अपराध सम्बन्धी विषयमा सत्य तथ्य पत्ता लगाउन आवश्यक देखेमा सार्वजनिक सुनुवाई गर्न सक्ने तथा आफ्ना काम कारबाहीलाई खुला र पारदर्शी राख्नुपर्ने, स्वतन्त्रता र निष्पक्षता कायम राख्नुपर्ने जस्ता कुरामा ध्यान दिनुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ । यसका साथै आयोगमा प्राप्त उजुरी तामेलीमा राख्न सक्ने र पीडित र पीडकलाई उपस्थित गराई एक आपसमा मेलमिलाप गराउन सक्ने कुरा पनि आयोगको कार्यक्षेत्रभित्र पर्छ । यसका अतिरिक्त दोषीउपर कारबाहीको सिफारिस गर्ने, क्षमादानको लागि नेपाल सरकारसमक्ष सिफारिस गर्ने तथा पीडित वा निजको परिवारको कुनै सदस्यलाई क्षतिपूर्ति स्वरुप निःशुल्क शिक्षा तथा स्वास्थ्योपचार, सीपमूलक तालिम, बिना ब्याज वा सहूलियतपूर्ण ब्याजमा ऋण सुविधा, बसोबासको व्यवस्था, रोजगारको सुविधा र अन्य सहूलियतको लागि नेपाल सरकारसमक्ष सिफारिस गर्न सक्नेछ ।

प्रधानमन्त्री पुष्पकमल दाहाल प्रचण्डको नेतृत्वमा गठित सरकारले यही २०६५ भदौ २५ गते प्रस्तुत गरेको नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रममा होओस् अथवा प्रधानमन्त्री दाहालले पटकपटक देशबासीको नाममा गरेको सम्बोधन तथा अन्य खाले सम्बोधनमा पनि बृहत शान्तिसम्झौताको प्रावधान अनुरुप छिट्टै नै एक उच्चस्तरीय सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग र बेपत्ता भएकाहरुको खोजी गर्न सार्वजनिक गर्ने सम्बन्धमा एउटा छुट्टै आयोग गठन गरिने र आयोगका प्रतिवेदनलाई तदारुकताका साथ कार्यान्वयन गरिने कुरा उल्लेख छ तर उल्लिखित २ वटा आयोगको कुरा मात्र हैन, मुलुकमा द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्ने क्रममा पटकपटक सरकारको तर्फबाट गठन गर्ने भनी प्रतिबद्धता व्यक्त गरिएका राज्य पुनर्संरचना, श्रम, मुस्लिम आयोग आफै पनि गठन हुन बााकी नै छन् भने भूमिसुधार, प्रशासन पुनर्संरचना, सुकुम्बासी, समावेशीकरण र मुक्तकमैया आयोग गठन भएका छन् । द्वन्द्व व्यवस्थापन तथा समाधान गर्ने नाममा गठन भएका तथा गठन गर्न बााकी आयोगको समग्रपक्ष ती आयोगबाट नागरिकले राखेको अपेक्षा तथा नागरिकका अपेक्षा पूरा हुन भए नभएको बारेमा सञ्चारमाध्यमबाट समाचार प्रवाह हुनु जरुरी छ । द्वन्द्व समाधान गर्ने क्रममा भएका र हुने भनिएका आयोगको गठन र तिनको प्राथमिकताका विषयमा रिपोर्टिङ गरेमा सम्बन्ध पक्षको पनि

ध्यानाकर्षण हुने कुरामा दुईमत छैन । आयोग गठनकै विषयमा प्रधानमन्त्री दाहालको पछिल्लो सम्बोधन (माघ १२) को सानो अंश :

बेपत्ता नागरिकहरूको यथार्थ अवस्थाको स्पष्ट चित्र बाहिर ल्याई दोषीलाई कानुनसम्मत कारबाही गरेर दण्डहीनताको संस्कृतिको तेजोबध गर्नका निमित्त छिट्टै बेपत्तासम्बन्धी शक्तिसम्पन्न आयोग गठन गरिने छ ।

प्रधानमन्त्री दाहालले आफ्नो सम्बोधनका क्रममा आयोगहरुको गठन गर्ने कुरामात्र हैन ती आयोग गठन भएपछि तिनका बारेमा सञ्चारमाध्यमले नवजागरणको चेतना जगाउने तर्फ लाग्नुपर्नेमा समेत आग्रह गर्नुभएको छ । प्रधानमन्त्री दाहालको १२ माघको सम्बोधनको अर्को अंश :

सत्य निरुपण आयोग गठन भएपछि कलहलाई सुलहमा, अविश्वासलाई विश्वासमा र आशङ्कालाई समझदारीमा फेर्न र यसरी शान्ति प्रक्रियालाई दरिलो बनाउन यो अभियान प्रभावकारी हुने मेरो विश्वास छ । आजको चमत्कारिक सूचना प्रवाहको युगमा नागरिकका कान, आाखा र मुखसमेत मिडिया हुन् । म मिडियालाई विशेष आह्वान गर्न चाहन्छु– हामी नवनिर्माणको बिन्दुमा छौं । हामीले सधैं नकारात्मक समाचार पढ्यौं र समाचारमा केवल राष्ट्रको निराशालाई पढ्यौं । आउनोस्, अब हामी आशा र सम्भावनाका समाचारहरू पढौं । मिडियाले नागरिकहरूलाई राष्ट्र निर्माणका लागि प्रेरणा दिई प्रोत्साहित गरोस् । मिडियाले नागरिकहरूमा नवजागरणको चेतना भर्न र आत्मत्यागको भावना जगाउन योगदान गरोस् ।

प्रधानमन्त्री दाहालले मात्र हैन दशक लामो द्धन्द्ध पछि नयां नेपालको कल्पना गर्नेहरु सर्वसाधारण जनतादेखि दातृसंस्था र निकायहरु पनि छन् तर प्रधानमन्त्रीले सरकारको तर्फबाट गरेको सम्बोधनमा उल्लेख भएका कुराहरुलाई कार्यवन्यन गर्ने दिशालाई सम्बद्ध निकायको ध्यान पुगेको छ वा छैन र पुगेको छैन भने कसको के कमजोरी रह्यो भन्ने विषयमा पनि पत्रकारहरुले कलम चलाउनु जरुरी छ । प्रधानमन्त्रीले बडो महत्व दिएर प्रस्तुत गरेको यो भनाई कार्यन्वयनको चरणमा कसरी अगाडि बढेको छ त भन्ने विषयमा पनि पत्रकारले ध्यान दिनु जरुरी छ । प्रधानमन्त्रीको सम्बोधनको अर्को सानो अंश :

त्यो देश कसरी समुन्नत हुन्छ जहाा आधाभन्दा बढी जनसंख्या भएका महिलालाई सामान्य मानवसरह व्यवहार गरिन्न ? निश्चितै रुपमा धेरैजसो महिलाहरूका लागि घरहरू अझै पनि यातनागृह सरह छन् । दाइजोजस्तो अमानवीय कु-प्रथाका कारण कतिपय बाबु-आमा छोरीको जन्मलाई नै निषेध गर्ने कल्पना गर्न विवश छन् । यो सरकार घोषणा गर्छ – अबको एक सातापछि दाइजो प्रथालाई पूर्णतः निषेध गरिने छ । दाइजो दिने र लिने दुबै कानुनतः दण्डका भागिदार हुनेछन् । सम्पत्तिमा समान अधिकार सुनिश्चित नभएसम्म महिला अधिकार सुनिश्चित हुन सक्दैन । यो सरकार घोषणा गर्छ– छोरोसरह छोरीलाई अंश दिने कानुन कडाइका साथ तुरुन्तै कार्यान्वियन गरिने छ । विवाह वा अरु समारोहहरूलाई किफायती बनाउन यो सरकार कटिबद्ध छ । यस्ता समारोहहरूमा निश्चित संख्याभन्दा बढी मानिस सहभागी हुन नपाउने कानुन कडाइका साथ पालना गरिने छ । घरेलु हिंसालाई निषेध गर्दैजाने उद्देश्यले हरेक गाविसमा एक महिनाभित्र घरेलु हिंसा उजुरी केन्द्रहरू स्थापना गरिने छन् ।

द्वन्द्वपीडित पुनर्स्थापना र क्षतिपूर्ति :

लामो द्वन्द्वबाट पीडितहरुको पुनर्स्थापना एवं क्षतिपूर्तिका लागि सरकारले पटकपटक विभिन्न खाले घोषणा तथा सहमति र सम्झौता गर्दैआएको भए पनि ती कुराहरु पनि ब्यवहारमा आउन सकेका छैनन् । प्रधानमन्त्री दाहालले माघ १२ गतेको सम्बोधनमा द्वन्द्वका कारण हुन गएका विस्थापितहरुको पुनर्स्थापना सम्बन्धी नयाा समझदारी भैसकेको र अब सोको कार्यान्वियन प्रक्रिया पनि सुरु भइहाल्नेछ, भनिएको छ । यसका साथै विगतमा द्वन्द्वहरुबाट बनेका घाउहरुको उपचार गर्न र तिक्ततालाई मेट्दै जान सरकारले विभिन्न टोली देशब्यापी अभियानमा पठाउने तयारीमा छ, भनिए

पनि पटकपटक द्वन्द्व पीडितहरुको नामबाट विभिन्न खालका बिरोध र आन्दोलनका कार्यक्रमहरु चलिरहेको छ । चाहे द्वन्द्वको अवस्थामा पीडित सर्वसाधारण वा राजनैतिक कार्यकर्ता वा द्वन्द्वका कारण जागीर गुमाएका सेवा र प्रहरी अनि द्वन्द्वका क्रममा घाइते भएका वा आफन्त गुमाएकाहरुले अझै पनि पीडा, क्रोध गरिरहेका छन् । नेपाल सरकार र प्रमुख विपक्षी नेपाली काग्रेसका बीचमा भएको नौ बुदे सहमतिमा मात्र हैन सरकारको नीति र कार्यक्रम अनि पटकपटक प्रधानमन्त्री एवं सरकारका मन्त्रीहरुले गर्ने सम्बोधनमा मात्रै मन्त्रीपरिषद्ले पनि द्वन्द्वपीडितहरुलाई राहत दिने सम्बन्धमा विभिन्न खालका निर्णय गरेको सुन्नमा आउाछ तर त्यसका बारेमा पनि अनेक खालका टिका-टिप्पणीहरु आउने गरेका छन् ।

नेपालको सशस्त्र द्वन्द्वको समाधान गर्नको लागि लामो प्रयासपछि राजनीतिकदल र नेकपा माओवादीबीच २०६२ मंसिर ७ गते भएको १२ बुदे सहमतिको बुदा नं. ५ मा "नेकपा माओवादीले सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा विस्थापित हुन पुगेका अन्य लोकतान्त्रिक पार्टीका नेता, कार्यकर्ता र जनतालाई यथास्थानमा फर्केर स-सम्मान बसोबास गर्ने, उनीहरुको अन्यायपूर्ण तरिकाबाट कब्जा गरिएका घरजग्गा सम्पत्ति फिर्ता गर्ने र उनीहरुलाई निर्वाध ढङ्गले राजनैतिक गतिविधि गर्न पाउने वातावरण तयार गर्ने प्रतिबद्धता ब्यक्त गरेको छ ।" उल्लेख छ भने नेपाल सरकार र नेकपा माओवादीबीच २०६३/२/१२ मा गोकर्णमा सहमति भई दुईपक्षीय सहमतिद्वारा लागू गरिएको युद्धविराम आचारसंहिताको बुदा नं. १७ मा "बेपत्ता नागरिकहरुको स्थिति यथाशीघ्र सार्वजनिक गर्ने ।" बुदा नं. १८ मा "विस्थापित भएका ब्यक्तिहरुलाई आ आफ्नो घरमा फर्किएर शान्तिपूर्ण, सहज तथा सम्मानपूर्वक पुनर्स्थापित हुने कार्यमा सहयोग गर्ने ।" बुदा नं. १९ मा "द्वन्द्वको क्रममा राजनैतिक दलका नेता, कार्यकर्ता तथा सर्वसाधारण जनताको कब्जा गरिएको वा ताला लगाइएका वा प्रयोग गर्न नदिइएको सम्पत्ति सम्बन्धित ब्यक्ति वा परिवारलाई फिर्ता र उपभोग गर्न दिने । सो सम्पत्ति फिर्ता गर्ने प्रक्रियामा समस्या उत्पन्न भएमा आपसी सहमतिका आधारमा समाधान गर्ने ।" उल्लेखित भए पनि त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसकेको कारण पत्रकारको ध्यान त्यसतर्फ पनि जानु जरुरी छ ।

•••

ANNEX 4: PRACTICING PEACE JOURNALISM

The paper was presented by Kamal Raj Sigdel of Subaltern Forum and The Kathmandu Post. The full text of the paper is as follows:

(The following peace reporting training module was adopted from iwpr.net on permission)

Ponder over these points:

- Journalists are not directly involved in the conflicts they cover; they are simply objective reporters of events.
- The media play a key role in every conflict, dramatically influencing events on the ground.

Can the following two statements both be true?
Is one statement more true than the other?

What is the responsibility of a journalist in a conflict?

(NOTE: conflict does not mean violence necessarily)

The initial answer is simple:

- to provide unbiased reporting of the conflict

But is the reality ever so simple?

1: the media never exist in a vacuum or outside a conflict

- the belligerents in every conflict set out to deliberately use the media in achieving their aims
    - events in a conflict, especially a violent one, are often created to lure the media into inadvertently promoting the gameplan of one side or the other

EXAMPLE: In Kosovo, Albanian leaders now admit to having attacked Serb patrols during the war, deliberately intending to provoke an atrocity against Albanian civilians, so that they could use the international media to increase pressure for international intervention on the side of the KLA.

- the media plays a part in every conflict, either (as is the case all too often) fanning the fires or (as happens occasionally) easing tensions
    - we have a responsibility to understand our influence on events
    - we need to look beyond the surface of events
    - for the in the Kosovo case above: atrocities need to be reported, of course, but we always need to ask ourselves:
        - Is there more behind the events we see on the surface?
        - Am I being used by media-savvy actors to promote the war aims of any side?

2: editorial and journalistic decisions are never fully objective

- we try to pretend that they are, but we all know better

- we should lose the assumption that "news is news", ie that news is "natural" and we are just following events
    - EXAMPLE: In Rwanda, events on the ground initially seemed to many international reporters to be simply "ethnic violence" and "chaos", but after a time, it became clear that an organised genocide was taking place.
- looking deeper is a sign of experienced professionalism
    - this is not what we'd tell starting journalists, who might interpret it as a license for propagandising
    - as experienced journalists, we know we make decisions in what to report and how to report it all the time

3: understanding the role and responsibility of journalists in society

- Most journalists believe that their jobs are important precisely because of the influence the media can have.
    - We cannot then turn around and at the same time say, "we don't have anything to do with this conflict".
- We know that what we say matters to people's lives.
    - We need to consider the professional and ethical ramifications of our work at all times when reporting on conflict.
- So we have a responsibility
    - not only to report properly,
    - but also to take into account the impact of our own reports.
- This is not revolutionary.
    - It is simply an acknowledgement of our role in society.

What does this mean in practice?
What **not** to do is straightforward:

Things to avoid:

- avoid hate speech
- avoid incitement to violence
- avoid dehumanising language
    - talk of "cockroaches" leads to talk of "extermination"
    - seen in every conflict around the world
    - easy to slip into that language when journalists feel "their" community is under threat

But…

Does avoiding these things mean avoiding them both in your reporting and in reporting the words of others?

The following class discussion exercise offers scenarios to help us to examine this difficult question…

Class discussion: Reporting conflict or assisting incitement?

Background: The Abedarians and the Cedaroons live together in a small mountainous country. Tensions between the communities has increased in recent years, primarily due to increasingly limited resources like arable land and access to clean water. Unemployment is very high among young men in both communities, and a

few violent clashes have occurred between individuals of the two groups in the streets of the capital.

Scenario one: At a large public rally in the capital, a Cedaroon leader says that all Abedarians are “vermin”.

You are a journalist working for a national radio station. Do you report the speech? If so, how? Is there a difference between hate speech and incitement?

Scenario two: At a meeting of the cabinet, an Abedarian government minister calls Queen Cedar, the 14th-century ruler considered the “mother of all Cedaroons” by the Cedaroon community, a “whore”.

Do you report that particular comment? Does it depend on how the comment was intended (as an insult, as a joke, etc.)? How would it fit in with the rest of your coverage of that cabinet meeting – would it form the lead of your story?

Scenario three: An Abedarian leader makes a public speech to a large crowd, calling on all Abedarians to “eliminate the Cedaroon problem once and for all.”

What would be your radio station’s approach to this speech?

Scenario four: In a private interview with you, a Cedaroon leader hands you a list of ten ethnically Abedarian villages that he says should be “Cedarised” as soon as possible. “Actually,” he tells you, “this is only ‘re-Cedarisation’, because these villages have always been traditionally populated by Cedaroons.”

As a journalist, how do you approach this interview? Do you report this list and the names of the villages on it?

Scenario five: At a regular meeting of a few dozen Abedarian political party activists in one neighbourhood of the country’s second largest city, the members loudly complain that because of increasing violence, their people do not feel safe in the streets, and that the police are too scared to protect them. The meeting agrees on a motion they say is aimed at resolving this problem, declaring their neighbourhood a “Cedaroon-free zone”, and agreeing to create “patrols” to enforce that decision.

Is it important to report this threat of action, or should you wait to report the actions themselves, ie wait to report the “patrols” once they are actually out on the street, if they do?

The question in every case is one of journalistic ethics. If some individuals or leaders make calls inciting people to murder or worse, and if the media help deliver that incitement to a wider audience, isn’t the media outlet an accessory to that incitement and in some ways an accessory to the events that follow?

Other things to avoid: gore breeds gore

- as a TV outlet, don't simply go for the goriest pictures
  - have respect for the victims on all sides
  - understand the emotive power of such images and the further violence they could spark
- as a print outlet, be careful not to fall into following the TV news:
  - temptation is there, of course, especially when 24-hour TV is so driven by immediate drama
  - but print needs to dig deeper
  - provide broader contexts to the readers
  - not simply continue the sensationalism of TV's gore

But apart from that simple advice on what to avoid…

- What can journalists actively do to avoid being part of the problem, that is, part of the machine that perpetuates and accelerates conflict?
- How can the media be part of peaceful resolution without "propagandising for peace"?

Understanding conflict

- understand the roots of your conflict from all sides
  - know the grievances of the various communities
  - realise that even perceived grievances are important influences on the development of a conflict and its resolution
- understand conflict analysis and conflict resolution generally
  - break out of the confines of your own conflict
    - study outside conflicts
    - study outside peace processes
    - report on these during your conflict so your readers understand that resolutions can and do happen
    - comparisons to other conflicts make you –you're your readers – realise you're not alone
  - understand "conflict" as a field of study
    - read up on "peace studies" and "conflict analysis"
    - build your understanding on the knowledge of others
    - such knowledge can also help to cool tempers
    - and it is only logical: Would you undertake a report on a new medical procedure without trying to understand – at least in some rudimentary way – something about the human body works and how the vaccine functions?

Conflict analysis:

- this is a three-minute primer only
- conflict is not violence necessarily
- conflict is natural and common
- conflict is especially seen in situations where:
  - resources are scarce
  - power or wealth are unevenly distributed
  - past grievances exist

        - communities do not realise their interdependence
    - Possible outcomes of conflict
        - The classic example used to describe outcomes is an orange on a tree.
            - The tree is located in one garden, but the orange is hanging from a branch that reaches into the neighbouring garden.
            - Each neighbour believes he should have the orange.
            - The conflict has four possible outcomes:

OUTCOME	EXAMPLES
One side wins a) might makes right b) legal resolution c) chance d) compensation	a) neighbours fight for the orange b) property law determines who gets the orange c) neighbours flip a coin over the orange d) one gets the orange, but pays the other 5p
Withdrawal a) walk away b) elimination c) delay	a) both parties turn their backs on the orange b) they destroy or give away the orange c) they put the orange in the freezer
Compromise dividing the resource	parties agree to cut the orange or squeeze it and share the juice
Transcendence innovative solutions	cut the seeds out of the orange, plant them and start a plantation – new business, new income, more resources

- General rule:
    - the more alternatives for resolution of a conflict, the less likely the conflict will turn to violence
- Co-existing possibilities for resolution
    - conflicts usually have competitive and co-operative approaches
        - zero-sum endings pursued by some
        - collaborative compromise pursued by others
    - both sets of activities occurring simultaneously
    - both need to be reported
- competitive approaches more likely when:
    - there are only two parties: looks like zero-sum game
    - with two side, people only see victory/defeat
- co-operative approaches more likely when:
    - more players (stakeholders) emerge or become visible
    - more stakeholders means
        - more possible combinations of interests
        - more possible resolutions

EXAMPLE: Northern Ireland peace process: For years, it was "Catholics vs Protestants" simply, but the Good Friday Agreement that eventually emerged was a product of the Irish government distancing itself somewhat from the republican movement and the British government distancing itself from the hard-core Unionists. The moderate groups of each side sparked the successful moves for peace.

- What is often a turning point in a conflict is when each side starts criticising its "own".
    - that is usually an important breaking point leading toward resolution
    - again, because more possible regroupings open up

Understanding violence

- some research divides violence into three types
    - direct violence: hitting, shooting, rape, etc.
    - cultural violence (justifications and glorifications of violence):
        - hate speech, xenophobia
        - common legends of war and its heroes
        - "chosenness" or a belief in group destiny
        - feelings of persecution or minority status
        - religious justifications for war (god is on our side)
    - structural violence:
        - apartheid
        - colonialism/occupation
        - excessive material inequality
- clearly these feed on each other and drive violence from one side to the other
- visible and invisible effects of violence
    - visible: the killed, wounded, raped, tortured and displaced
    - invisible (from bereavement or mistreatment after the visible):
        - hatred and xenophobia

        - desire from revenge
        - re-enforcement of cultural violence, those justifications and glorifications of violence on both sides
        - less interest in co-operative solutions

Covering indigenous conflict

- obtaining journalistic balance means:
    - not only presenting the views of "both sides"
    - but also looking beyond "100%" descriptions of the actors in a conflict
        - no side in any conflict is ever completely united in a 100% pro-war bloc
        - to present a conflict properly, you need to uncover all groups and sub-groups in all sides
- aggressive approach to balance naturally assists peaceful resolution
    - presenting the widest range of views is a professional duty
    - and simply by actively maintaining such professional balance, you actually assist peace
    - remember what we know about conflict:
        - more sides means…
        - more complexity, means…
        - more possible combinations of efforts to achieve peace
        - because new political formations are possible apart from the 100% framework of "us-them"
    - the journalist needs only to do her job properly
        - It's nothing special.
        - It's not propaganda.
- Your first look might be the extremists/moderates angle of your own side in a conflict
    - extremists too often grab all the headlines
    - moderates are usually in the overwhelming majority on the ground but receive less coverage
    - if that's your coverage as a journalist, you're not offering an accurate reflection of reality
    - aim to represent the relative weights of actors and opinions truthfully
    - again, that's only the journalist doing his job properly

Specific tools

looking at the structure and content of your news gathering and reporting
Structural:

- develop systems for regular news and information exchange between communities in conflict
- these can include:
    - **Structure 1: co-operation between news outlets**
        - regular meetings of editors (media council)
            - compare outputs
            - professionally critique output of both sides
            - start with each side criticising its own media

- meetings of leading editors can be publicised as a step in an overall reconciliation process

EXAMPLE from IWPR: two editors meet in Macedonia
Against a background of war and very strong media polarisation, two editors, one ethnic Macedonian, one Albanian, entered into bitter quarrel, both openly pushing for military solutions.
They accepted IWPR's invitation to an open debate, which was then published locally in both languages.
Both editors noticeably cooled down, suggesting negotiation, not war.
A series of similar initiatives kept that spirit alive.
This is a simple way to bridge the gaps that exist when two language media create a gulf between populations sharing the same physical space but living in different media worlds nonetheless.

Co-publishing and republishing each others' articles, each side paying for its own translation, this must be a system with, dedicated space in each outlet (a "from the other side" page), dedicated translators etc., a regular review by editors. Stories chosen should reflect the real fears and opinions of the other side, be careful not to inflame or incite further conflict, join together some journalists from several outlets for a new publication, brings two media cultures together, bilingual publication if necessary

EXAMPLE from IWPR: Panorama
Panorama is a monthly newspaper for the Caucasus. The first 16-page issue came out in March 2003.
Panorama aims to cover events across the whole of the Caucasus, but its central focus will be on Georgia and especially on Abkhazia, the breakaway region on the Black Sea. Since the Georgian-Abkhaz war ended in 1993, communication has been difficult between the two populations on either side of the conflict divide and they still have far too little information about each other.
Most of the journalists working for Panorama are young Abkhaz and Georgians, who will become the next generation of writing professionals in their homelands.
The paper is the product of a unique collaboration. It is one newspaper in terms of its articles and photographs, but it is coming out in two languages, Georgian and Russian, and it has three co-editors, IWPR Georgia Coordinator Margarita Akhvlediani in Tbilisi, Inal Khashig in Sukhum, Abkhazia and IWPR Caucasus Project Coordinator Tom de Waal in London. They are supported by training workshops and issue-led roundtable meetings.
Panorama is a joint initiative of the British non-governmental organizations Conciliation Resources and IWPR, funded by a grant from the British government. The US Embassy in Tbilisi also gave a one-off grant to pay for equipment.

- **Structure 2: cross-community investigations and cross-community reporting teams**
- using journalists from both sides in an investigation into topics of mutual interest:
    - corruption

        - specific property claims of both communities
        - human rights
        - deliberately make teams of journalists cover one issue, one from each side
            - really just good reporting
                - allows for more balanced stories
                - allows for better access to more sources

Macedonia example: journalists from the Macedonian-language media could not interview Albanian rebel leaders during the conflict. Albanian journalists could.

Content:
Like structural issues in the media, elements of content are a key factor in the specific tools peace reporting.

Content 1: Story selection

START WITH EXAMPLE: In one weekend in May, several events happened.

- There were five suicide bombings in three days, killing nine Israeli citizens and wounding dozens of others;
- Israeli security forces sealed off many Palestinian towns, which means thousands of Palestinians could not get to their work;
- Palestinian Prime Minister Mahmoud Abbas and Israeli Prime Minister Ariel Sharon met, agreeing to hold further talks in future.
- So, imagine you're the editor of a daily newspaper: which story should get the top headline on the front page of Monday's paper?

    - against a background of daily violence, a major effort at peace is actually the bigger story
        - Does your answer to the EXAMPLE question above change if you are given the following information:
            - The meeting between Abbas and Sharon was the first face-to-face talks between top Palestinian and Israeli leaders in two and a half years.
    - reporting resources are always limited, so you cannot cover everything
        - every editorial office makes choices of where to send reporters
        - every journalist makes choices as to where to point his microphone or camera
        - let's be honest with ourselves: essentially, these are **subjective** decisions
    - always expand the number of angles for your coverage of the conflict
    - this is simply good story selection and good reporting

Content 2: Word choice:

- find neutral, non-pejorative terms that avoid taking sides:
- even "terrorists" or "freedom fighters" are loaded terms
    - use "armed fighters", "insurgents", "rebels" or "guerrillas"
- requires active editorial hand and editorial mentoring of journalists

        - a good editor can cool hot tempers of excited reporters on the scene

EXAMPLE from IWPR: Bittola case
After Macedonian soldiers are killed, a protest and riot develops in the town of Bitola, Macedonia, May 2001. There is destruction and burning of Albanian shops.
A local Macedonian journalist, writing for IWPR, tried to justify rampage in his report. He had not interviewed Albanian shop keepers at all.
A series of exchanges with an IWPR editor/mentor provided on-the-job training, challenging the journalist to view the event from different prospective. He went back and interviewed victims of the rioting.
Such a course is a bit more labour-intensive: it takes time and effort to convince reporters to redo interviews and rewrite reports. But the better quality journalism that results is worth it.
The final, balanced article on the incident from IWPR was republished in local media, and somewhat surprisingly, Albanian media published this report from a Macedonian journalist.
This was not a "propaganda for peace" effort; it was just good, balanced reporting. Talking to more sources is simply journalistic professionalism.
The result of the article and its republishing locally was a calming of inter-ethnic tensions.

Content 3: framing the conflict

- avoid the short-cut terminology of weak reporting:
    - avoid them-us definitions of a conflict
    - if the situation is complex, be fair to your reader and let her know it is complex
    - always explain the multiplicity of parties involved, not the simplistic "A vs B" framework
    - don't let belligerents define a conflict for you
- avoid the inaccurate terms international media use even when trying to appear balanced:
    - "ethnic hatred"
    - "ancient conflicts"
    - "perpetual war"

EXAMPLE FOR DISCUSSION: Middle East:
Israel says it will not negotiate with Palestinian Authority until suicide bombings stop. This logic assumes all Palestinians speak with one voice and makes clear that a tiny minority of violent extremists can prevent the peace process from moving forward.
By reporting this argument unquestioningly, a journalist simply promotes the particular framing of the conflict of those trying to block a peaceful solution.
By framing it more realistically, however, that is, by examining the issue of factions among the Palestinians, you undercut the arguments of those establishing obstacles to the peace process.
Such an approach is not taking sides; it is simply not allowing yourself to be used as a propaganda instrument of one side or the other. And, of course, it is clearly a more

accurate reporting of the reality on the ground, which is not simply extremists and anti-resolution parties all around.

Content 4: report on human rights violations on all sides

- allows for balance as human rights are universal
  - not based on ethnicity or political beliefs
  - applies same rules and standards on all sides
- emphasises human suffering
  - showing what unites people rather than what separates them
- shows the lose-lose nature of violence

Content 5: report real people as often as possible

- not just experts and leaders
- show the damage done to all parties in violence
  - how no one is winning by the continuation of open violence
- report real voices people (on all sides) can relate to
- this even works with those who have perpetrated violence but now regret it
  - their regret helps to heal old wounds in society

EXAMPLE from IWPR: Vukovar 10 years after
IWPR commissioned a report dealing with the destruction of Vukovar, Croatia, on tenth anniversary of the relentless shelling of that city in the Yugoslav wars of succession.
It was one of the first collaborative projects between Serbian and Croatian journalists dealing with a sensitive issue. It also introduced new sources that hadn't been heard before: notably Serb army reservists.
The final article was published in newspapers across the region and attracted great media attention. It had multiple impacts:

- It raised questions about Belgrade's responsibility for the destruction of Vukovar and war crimes there.
- It showed that official Belgrade blackout on Vukovar is preventing justice and extradition of war crimes suspects.
- Croatians heard remorse of Yugoslav army reservists for the first time: some healing could occur.
- It was an important step for normalisation of relations between these two countries, ongoing at that time.

Content 6: Understand resolution efforts generally and specifically and report them:

- openly discuss in your media outlet the resolution efforts of outside conflicts
- report on the splits and factions within all warring parties at home
  - these groups should not be presented as monolithic unquestionable authorities
  - all groups and alliances have sub-groups and differences of opinion
  - those complexities need to be discussed, because the splits often hold the seeds of the eventual resolution

Conclusions:

- These recommendations are really just good reporting
- Review Handout 1

HANDOUT 1: Guidelines for peace reporting: six duties

Duty to understand conflict:

- We have an obligation to study and understand conflict and conflict resolution generally before reporting on it.
- We should understand how conflicts develop and how resolutions can emerge; we should know about the "rules of war" as well as something about peace studies and the evolution of resolutions.
- This is the same with any specialised or "beat" reporting.
    - We would never report on medical issues, for example, without trying to understand and reading up on the science and technology of it at least a little.
    - Why should conflict and conflict resolution be any different?

Duty to report fairly:

- We have an obligation to report on the conflict fairly and in a balanced way.
    - We must make every effort to report the complexities and opinions of all factions and sub-factions in a conflict.
    - We should always make our own allegiances clear. As journalists, we must let the reader know where we stand if we are on any one side.
- Again, this is true of any type of reporting journalists do.

Duty to report background and causes of conflicts:

- We should accurately represent both the legitimate and perceived grievances of all parties.
- We must remember, and remind our readers, that even perceived grievances are important to perpetuating and resolving conflicts.

Duty to present the human side:

- We have an obligation to represent their trauma and the human stories of all the conflict's victims in a balanced, professional and non-exploitative manner.
- This is an obligation we have not only to those people we are reporting on but also to our readers.

1. **Duty to report on peace efforts:**
    - We should report on the efforts of those working on peace and reconciliation every bit as much as those who exacerbate the conflict.
    - We should actively seek out sources outside the primary belligerents, especially those who break from simplistic, bipolar interpretation of events. This expands our understanding and our readers' understanding of the conflict.
    - This does not mean taking sides or "propagandising for peace"; it simply means reporting on peace efforts as well as war efforts.
2. **Duty to recognise our influence:**
    - We should always be aware that our reporting will affect the conflict and the lives of people in it.
    - We should be ever vigilant to avoid being used by one side or the other in their war efforts and to expose those attempts at media manipulation if so found.

BIBLIOGRAPHY

"Broadcasting Genocide: Censorship, Propaganda & State-Sponsored Violence in Rwanda (1990-1994)"
A book by the press freedom group Article 19, discussing the role of Radio Television Libre des Mille Collines (RTLM) in the massacre. A quick overview of the book's findings can be read here:
http://www.reliefweb.int/w/rwb.nsf/0/344278ebf691bbbbc12563d90032329f?OpenDocument

Conciliation Resources
http://www.c-r.org/
an international resource for local organisations pursuing peacebuilding and conflict resolution initiatives. Their principal objective is to support the sustained activities of those working at community or national levels to prevent or transform armed conflict into opportunities for social, political and economic development based on more just relationships. They publish "Accord", a magazine examining peace initiatives worldwide.

The Conflict, Development and Peace Network
http://www.codep.org.uk/
CODEP aims to reduce violent conflict and support those worst affected by it through the improvement of policy and practice in conflict, development and peace work carried out by UK NGOs, academic institutions, consultants and government departments.

Crimes of War Project
http://www.crimesofwar.org/
a collaboration of journalists, lawyers and scholars dedicated to raising public awareness of the laws of war and their application to situations of conflict. Our goal is to promote understanding of international humanitarian law among journalists, policymakers, and the general public, in the belief that a wider knowledge of the legal framework governing armed conflict will lead to greater pressure to prevent breaches of the law, and to punish those who commit them.

European Centre for Conflict Prevention and Transformation
http://www.conflict-prevention.net/
an independent non-governmental organisation based in the Netherlands. Its mission is to contribute to prevention and resolution of violent conflicts in the world, like in Kosovo and Rwanda.

International Peace Research Institute, Oslo
http://www.prio.no/
PRIO is an independent research institute that is international in terms of staff, audience and perspective.

Oxford Research Group (ORG)
an independent team of researchers and support staff established in 1982 to develop effective methods for people to bring about positive change on issues of global and local security. Publish "War Prevention Works" book of case studies in successful peace-building.
http://www.oxfordresearchgroup.org.uk

Reflecting on Peace Practice Project
http://www.cdainc.com/rpp/rpp-index.htm
A Collaborative Learning Project of Agencies Involved in Working on Conflict

The Reflecting on Peace Practice Project (RPP) is an experience-based learning process that involves agencies whose programs attempt to prevent or mitigate violent conflict.

Reporting the World

http://www.reportingtheworld.org

A series of events, publications and discussions about issues of representation and responsibility in international news. The RtW book is particularly useful, though generally, RtW looks at Western coverage of foreign conflicts and its influence on international interventions.

Responding to Conflict (RTC)

http://www.respond.org

An international, not-for-profit agency, based in Birmingham (UK). RTC provides advice, cross-cultural training and longer-term support to people working for peace, development, rights and humanitarian assistance in societies affected or threatened by violent conflict.

Transcend (Peace University)

http://www.transcend.org

A variety of resources, including some peace-building analyses by Prof. Johan Galtung and interesting articles on peace journalism at: http://www.transcend.org/journ.htm

ANNEX 5: ROLE OF PRESS ON PROMOTION OF HUMAN RIGHTS IN POST-CONFLICT NEPAL

ANNEX 6: JOURNALISM FOR PEACE

ANNEX 7: NEWS CLIPS

समाधान

Samadhan National Daily राष्ट्रिय दैनिक

25 March, 2009

Study in AUSTRALIA

- Offer Letter within one week
- High Visa Success Rate
- Expert Guidance for VISA

Apply Now:

KING'S INSTITUTE Pvt. Ltd.

Mahendrapool, Pokhara

URL: www.kingsinstitute.edu.np

शान्ति पत्रकारिताका लागि सञ्चारकर्मीको क्षमता अभिवृद्धि तालिम

र्टी नछोड्नुस, तर भोट नदिनुस् -थापा

सुनमा लगानी ....

[Front page news on Samadhan National Daily, issued from Pokhara: ‘Capacity building training to journalists on Peace journalism’]

ल संवत् ११२९, 25 March., 2009 पृष्ठ ४ मूल्य रु. २/-

शान्ति पत्रकारिताका लागि सञ्चारकर्मीको क्षमिता अभिवृद्धि तालिम

■समाधान संवाददाता

पोखरा, ११ चैत ।

शान्ति पत्रकारिताका लागि सञ्चारकर्मीको क्षमिता अभिवृद्धि तालिम पोखरामा मंगलवार सम्पन्न भएको छ ।

सिमान्त विकासमञ्च बाँके र नेपाल प्रेस युनियनको संयुक्त आयोजनामा भएको तालिमको उद्घाटनपछि बोल्दै पूर्व सभामुख तारानाथ रानाभाटले शान्ति आम जनताको आवश्यकता भएकोले शान्ति सम्झौताहरुको व्यवहारिक कार्यान्वयनको लागि पत्रकारिता जगत्ले निरन्तर खबरदारी गर्नुपर्ने बताउनुभयो ।

रानाभाट जताततै अविश्वासको संकट पैदा भएको भन्दै अपराधलाई राजनीतिकरण गरेर दण्डहीनतालाई राज्यले बढावा दिएको आरोप लगाउनुभयो ।

उहाँले एमाले नेता माधव नेपालले विगतमा १२ बुँदे समझदारीको क्रममा गल्ति भएको भनी महसुस गरेको चर्चा गर्दै अरु नेताहरु पनि धर्मसंकटमा परेको बताउनुभयो । गुरुङले शीर्ष नेताहरुले गल्ति गरेकोले त्यसको भागीदार जनता बनेको बताउनुभयो । उहाँले प्रेसमाथिको प्रहार लोकतन्त्र र मानवअधिकार विरोधीहरुबाट भैरहेको भन्दै वर्तमान अवस्थामा प्रेसजगत् मात्र नभई मुलुक नै खतरामा परेकोले कुनै पेसा, राजनीतिक दलभन्दा पनि माथि उठेर काम गर्न सबैलाई आग्रह गर्नुभयो ।

योडेकास्टिड एसोसिएसन नेपालका अध्यक्ष विष्णुहरि ढकालले सञ्चारकर्मीहरुले गोलीलाई भन्दा बोलीलाई ठूलो मान्नुपर्ने बताउँदै नयाँ मुद्दालाई पनि संस्कृतिका रुपमा विकास गरेर अगाडि बढ्नुपर्ने धारणा राख्नुभयो ।

काँग्रेस कास्कीका सहसभापति सोभियतबहादुर अधिकारीले पत्रकारको समेत हत्या गरेर सरकार र सरकारमा बस्ने पार्टीहरुले आफ्नो कुकृत्य लुकाउने षड्यन्त्र गरेको आरोप लगाउनुभयो ।

नेकपा एमाले कास्की जिल्ला कमिटीका सदस्य पुण्यज्योति ढुंगानाले सत्य र तथ्य सूचना प्रवाह गर्नुभन्दा पनि सञ्चारकर्मीहरु डुराउनुपर्ने अवस्था ...

कार्यक्रममा वरिष्ठ मानवअधिकारवादी नेता टेकनाथ बराल, मेची महाकाली मिडिया सोसाइटीका अध्यक्ष माधव शर्मा, नेपाली काँग्रेसका नेत् बिन्दादेवी राण्डा, प्रेस चौतारीका केन्द्रीय उपाध्यक्ष नवराज सुवेदी लगायतका वक्ताले बोल्नुभएको थियो । कार्यक्रम सिमान्त विकास मञ्च बाँकेका उपाध्यक्ष डोलाराज कापलेको सभापतित्वमा सम्पन्न भएको थियो ।

प्रेस युनियन कास्कीका सभापति हेमराज बरालको सभापतित्वमा भएको तालिमको दोस्रो सत्रमा राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग क्षेत्रीय कार्यालय पोखराका प्रमुख अच्युत आचार्यले सशस्त्र द्वन्द्वपश्चात् मानवअधिकारको समाचार सम्प्रेषण, नेपाल प्रेस युनियनका केन्द्रीय सदस्य होम लम्सालले शान्ति पत्रकारिता र रेडियो बाराहीका कार्यकारी निर्देशक गंगाधर पराजुलीले द्वन्द्व रिपोर्टिङ सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग र द्वन्द्वपीडित पुनर्स्थापना विषयक कार्यपत्र प्रस्तुत गर्नुभएको थियो ।

सञ्चारकर्मी रिता गुरुङले सञ्चालन गर्नुभएको कार्यक्रममा ३० जना ...

ANNEX 8: LIST OF PARTICIPANTS (TRAINING)

Name	Organization	Remarks
1. Achyut Acharya	National Human Rights Commission	Trainer
2. Amri Bhattarai	HimChuli FM	Trainee
3. Baburam Khural	Kantipur Post	Trainee
4. Binda Rana Magar	Nepal Tarun Dal	Trainee
5. Binod Prasad Lamichhane	Sudent Leader	Trainee
6. Bishnu Chhetri	Syngja	Trainee
7. Bishnu Hari Dhakal	Chairman of Broadcasting Association of Nepal	Guest
8. Dol Raj Kafle	Vice Chair, Subaltern Forum	Trainer
9. Gangadhar Parajuli	Federation of Nepalese Journalist	Trainer
10. Govinda Koirala	Clicksnepal	Trainee
11. Hemraj Baral	Radio Nepal	Trainee
12. Hom Lamsal	Nepal Press Union	Trainer
13. Jamuna Shrestha	Nepal Tarun Dal	Trainee
14. Kamal Poudel	Pokhara Hotline Daily	Trainee
15. Kamal Sigdel	The Kathmandu Post	Trainer
16. Koshraj Koirala	Republica Daily	Trainee
17. Krishna GC	Unified CPN (Maoist)	Guest
18. Lasmi Prasad Poudel	Pokhara XI	Participant
19. Laxmi Giri	Himchuli FM	Trainee
20. Laxmi Prasad Poudel	Annapurna Daily	Trainee
21. Madan Raj Poudel	JMCN	Trainee
22. Madhav Regmi	Golden Eye TV	Trainee
23. Madhav Sharma	Pokhara Hotline	Trainee
24. Mahadev Gurung	Former State Minister	Guest
25. Mahendra Bahadur Bhattarai	JMCN	Trainee
26. Manoj Ghartimagar	Radio Annapurna & ABC TV	Trainee
27. Menaka Pokhrel	Simant Awaj, fortnightly	Trainee
28. Minu Gurung	Himchuli FM	Trainee
29. Mukunda Bastola	Fulbari, Pokhara	Trainee

30. Mukunda Gawali	Annapurna Radio	Trainee
31. Naramaya Rasaili	Radio Gandaki	Trainee
32. Nawaraj Subedi	Press Chautari	Guest
33. Nawaraj Tripathi	Machhapuchhhre FM	Trainee
34. Om Kar Thapa	Sayapatri FM, Baglung	Trainee
35. Pawan Bahadur	Nepal Human Rights Commission	Speaker
36. Pawan Nepal	Nepal Bidharthi Sangh	Participant
37. Prabin Pokhrel	Radio Nepal	Trainee
38. Prakash Adhikari	Nepal Television , Sagarmath Television	Trainee
39. Prakash Chandra Sapkota	Aadarsa Samaj Daily	Trainee
40. Prakash Chandra Tripathi	Hemja, Pokhara	Trainee
41. Pushpa Jyoti Dhungana	CPN-UML, Kashki	Guest
42. Rabina Ale	Radio Tarang	Trainee
43. Rishi Kaphle	Nepali Congress	Guest
44. Risiram Kaphle	Local Community Leader	Trainee
45. Rita Gurung	Radio Barahi	Trainee
46. Rupa Adhikari	Radio Madan	Trainee
47. Sagar Raj Timilsena	Avenuse TV	Trainee
48. Samip Gaire	Nepal Bidharthi Sangh	Trainee
49. Sandhya Bhattarai	Machhapuchere FM	Trainee
50. Shankar Dhungar	Nepal Tarun Dal	Guest
51. Shiv Prasad Sharma	Radio Barahi	Trainee
52. Sobha Poudel	Nepal K Samachar	Trainee
53. Soviet B Adhikari	Vice Chair, Nepali Congress, Kashki	Guest
54. Suren K Sushil	Sarangkot FM, GI TV	Trainee
55. Suvarna KC	Nepal Bidhatriti Sangh	Trainee
56. Tanka Adhikari	Samacharpatra Nepal	Trainee
57. Tanka Prasad Bangdel	Samadhan Daily	Trainee
58. Tara Nath Ranabhat	Former Speaker of House	Chief Guest
59. Tek Nath Baral	Human Rights Activist	Speaker
60. Thakur Prasad Bastakoti	Pokhara Awaj Daily	Trainee
61. Uddav Sigdyal	Subaltern Forum	Trainee
62. Vishnu Chhetri	VC, NBS	Trainee